

๖
ห้องขจร

ประวัติ ๖ วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ห้องขจร

อ

294.3135

ป372

For Sum N
113 ๙๔ ๙๙



๑๓๓๖ ๗๓.

ประวัติ ๒ วัด

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สำนักงานหอสมุดแห่งชาติ
เลขที่ ๔๖ พระโขนง กรุงเทพมหานคร โทร. ๓๑๒๑๕๗๖, ๓๑๒๑๕๗๗

สำนักคณะรัฐมนตรี

พิมพ์แจกในงานทอดกฐิน

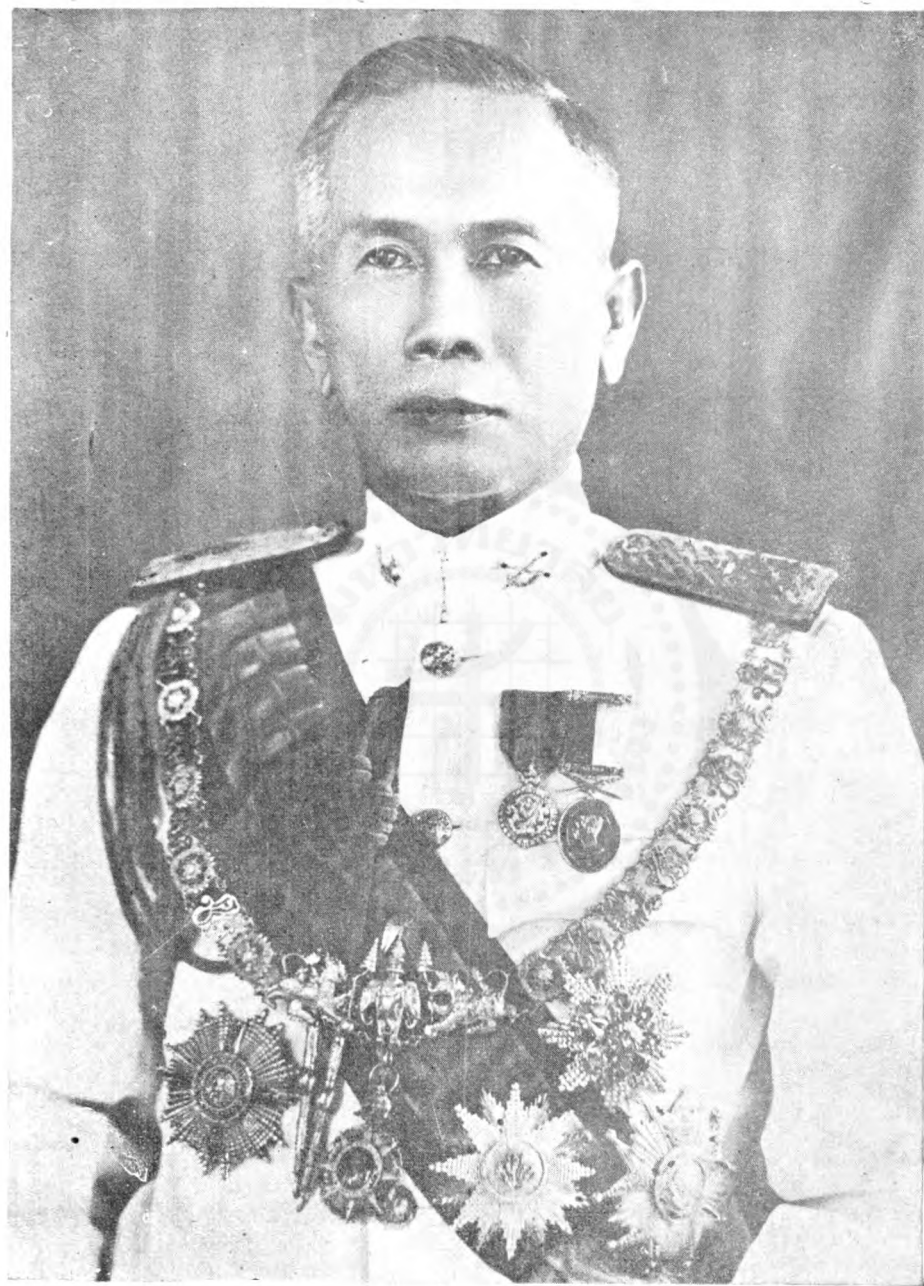
ณ วัดนครหลวง

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙

สารบัญ

๑. วัฏพนัญเชิง
๒. วัฏรณายกรังสรรค์
๓. วัฏบรมวงศ์
๔. วัฏอโยธยา
๕. วัฏพุทไธศวรรย์
๖. วัฏนกรหลวง



พล. ข จอมพล ป. พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี

คำนำ

พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ นับเป็นประวัติศาสตร์สำคัญของจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา โดย พล.ร.จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี
ได้ดำริริเริ่มการฟื้นฟูบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และได้เสนอต่อคณะ
รัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๔๕๕ ว่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยามี
สภาพทรุดโทรมมาก ขาดการบูรณะมานาน สมควรที่จะได้ฟื้นฟูบูรณะ
จังหวัดนี้ให้สมกับที่เคยเป็นราชธานีอันรุ่งโรจน์มาแต่ก่อน คณะรัฐมนตรี
จึงลงมติแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นประกอบด้วย

- | | |
|---------------------------------------|-------------------------|
| ๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม | เป็นประธานกรรมการ |
| ๒. จอมพล ป. พิบูลสงคราม | เป็นที่ปรึกษา |
| ๓. อธิบดีกรมศิลปากร | เป็นกรรมการ |
| ๔. อธิบดีกรมการศาสนา | „ |
| ๕. อธิบดีกรมโยธาเทศบาล | „ |
| ๖. อธิบดีกรมโยธาธิการ | „ |
| ๗. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา | „ |
| ๘. นายบัญชา บุรณะศิริ | เป็นกรรมการและเลขานุการ |

ต่อมาได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพิ่มเติมอีก คือ

๑. พล. อ. หลวงสวัสดิ์ศรีบุทโธ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เป็นรองประธานกรรมการคนที่ ๑
๒. ม.ล. ชูชาติ กำภู เป็นรองประธานกรรมการคนที่ ๒
๓. เจ้ากรมแผนทบทหารบก เป็นกรรมการ
๔. อธิบดีกรมทางหลวงแผ่นดิน ,,
๕. พ.อ. หลวงบูรกรรมโกวิท ,,
๖. ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ,,
๗. รองอธิบดีกรมศิลปากร ,,

แม้จะได้ตั้งกรรมการขึ้นดำเนินการแล้วก็ตาม โดยที่ คณะนายกรัฐมนตรีได้สนใจในการฟื้นฟูพระเป็นพิเศษ จึงได้มาตรวจตราเร่งรัดและสั่งงาน ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นประจำตลอดมา ถึงที่ใดประจักษ์แก่พสกนิกรชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว งานที่ใดดำเนินการไปแล้ว และกำลังดำเนินการอยู่ ก็ที่จะดำเนินการต่อไป เท่าที่รวบรวมได้ในขณะนั้น

๑. ตกแต่งบริเวณสนามหลวง โบราณสถาน และบูรณะองค์พระมณฑปพิทักษ์ให้เรียบร้อยเหมือนของเดิม กับสร้างหลังคาคลุมพระวิหาร

๒. ตกแต่งบริเวณและซ่อมแซมวัดพระศรีสรรเพชญ์ และปลูก

ก

ต้นไม้ดอกเป็นสวนรุกขชาติ ชุกแห่งวิถารถวงและทอระนังหน้าวิหารหลวง
และฉากฉางบริเวณพระเจดีย์ใหญ่ ๓ องค์

๓. ตกแต่งบริเวณวัดพระราม และชุกแห่งปรางค์ชั้นบน

๔. ตกแต่งบริเวณวัดราชบูรณะ

๕. ตกแต่งบริเวณวัดพระมหาธาตุ และชุกแห่งพระปรางค์องค์ใหญ่

๖. ซ่อมสร้างถนนสายต่าง ๆ ภายในเกาะ คือ ถนนศรีสรรเพชญ์
ถนนอุทอง (ระยเม็ง) ถนนสาย ๕ ถนนสาย ๔ ถนนสาย ๓ ถนน
สาย ๒ และถนนสาย ๑ ถนนสายบางระจัน-อำเภอขามเฒ่า, ถนนสาย
ภาคี-อำเภอคนหลวง, ถนนสายอยุธยา-อำเภอขามเฒ่า, สร้างถนน
แยกสายศรีสรรเพชญ์ไปวัดธรรมิกราช, ถนนแยกจากอยุธยา-อ่างทอง
ตรงทางแยกไปบ้านลุมพลี ไปอำเภอมวกเหล็กและเขาทอง, ถนนแยกจากสาย
อยุธยา-อ่างทอง ไปบ้านลุมพลี แล้วเลี้ยวไปพระนครศรีอยุธยา และขยาย
สะพานคอนกรีตข้ามคลองมะขามของถนนสาย ๕ กับให้รถแท็กซี่ถนน
ทุกสายและปลูกหญ้าแพรก

๗. ทางงบประมาณก่อสร้างศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
หลังใหม่ตามแบบศาลากลางจังหวัดมาตรฐาน ในบริเวณถนนสายจาก
สะพานปรีดี-อู่เรือ ไปศาลากลางจังหวัดหลังปัจจุบัน หันหน้าศาลากลางไป
ทางสะพานปรีดี-อู่เรือ และให้ยกเลิกศาลากลางจังหวัดหลังปัจจุบันให้
เป็นตึกบริวาร

๘. เกือบลักขระวา และหนี้ออกจาก บึงพระราม และคุช้างคัมภูน
แผนแล้วนำไปถมในที่ลุ่ม กับจักหาม้าน้ำให้ประชาชนนั่งบริเวณสวนข้าง
คัมภูนแผน

๙. ทำความสะอาดบริเวณคัมภูนแผน กับซ่อม ถนน สาย เข้ายังพระ
ราม และวัดพระราม กับสร้างสะพาน ๓ แห่ง เพื่อให้รถยนต์เข้าใกล้
โบราณสถานได้และทำศาลาแรก

๑๐. ทำความสะอาดบริเวณเกาะเมือง โดยกวาดล้างสิ่งโสโครก
ตามถนนหนทางสายต่าง ๆ

๑๑. วางท่อระบายน้ำขนาดใหญ่ภายใต้ถนนศรีสุวรรเพชญ ทรง
หน้าคัมภูนแผนเพื่อระบาย น้ำในบึงพระรามให้ไหลลงสู่คุช้างคัมภูนแผน

๑๒. ให้เจ้าหน้าที่ ตรวจตราดูแล รักษาโบราณ สถานที่ใดที่ชำรุด
แล้วให้มีผู้คอยช่วยโอกาสเข้าไปชุกกันโบราณสถาน

๑๓. ให้บูรณะและวัดดูโบราณสถานของวัดสุวรรณการารามในลักษณะ
รักษาโบราณสถานสมัยอยุธยา แต่ถ้ามีความจำเป็นต้องซ่อมแซมขึ้น
ใหม่ จะต้องให้มีลักษณะเหมือนของเก่าในสมัยอยุธยา และให้บูรณะ
สิ่งที่มีใช้โบราณสถานด้วย

๑๔. ให้ชุกแห่งและบูรณะพระปรางค์และพระระเบียง รวมทั้งวิหาร
พระระเบียงวัดพุทธโศกวรย์ให้มีลักษณะเหมือนของเก่า ส่วนพระอุโบสถที่

๑๕. ให้บูรณะพระอุโบสถ วิหารแปดพระภิกษุฐานพระนอนและพระโมคคัลลาน์ และอาคารอื่นในวัดเสนาสนาราม

๑๗. ให้จกพม.วางแผนทางหลวงพระนครครบรอบ๒๕๓๕

๑๕. จิตสังของใช้ในการทำงานฉลองพระบรมสารีริกธาตุ เช่น
 โตะหม้อ ทัพชา ทกรายพระ พระเจ้ายทองเหลือง ฟานแว่นฟ้าลายรดน้ำ
 พรหม ทศรวานา ฯลฯ

๒๐. ให้พระเจ้ายศยวาทสวปถิม กับสร้างถนนแยกทรงวัดสวาม

ปลื้มไปวัดโยธยา (วัดเกิม) และไปวัดใหญ่ชัยมงคล แล้วทรงไปวัด
พนัญเชิง

๒๑. สร้างกุฏิสำหรับเจ้าอาวาส และกุฏิพระวชิรธรรมิกราช

๒๒. ซ่อมพระเนียบคค้องช้าง

๒๓. ซ่อมเจดีย์วัดภูเขาทอง

๒๔. สร้างทกแถว ๓ ชั้น ๒๐ ห้อง ตรีมณนสาย ๕

๒๕. ซ่อมพลับพลาตรีมุข ทำถนนหลังพลับพลาตรีมุข ซ่อม
พระทนต์เป็น ซ่อมศาลานาทำวาสกร์ ซ่อมหลังคาวัดโยธยา ซ่อมวัด
นครหลวง ซ่อมวัดวรนาถกรังสรรค์ ซ่อมพระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล
ซ่อมโบสถ์วัดใหญ่ชัยวิชิต

๒๖. ให้ทำความสะอาดคลองเมืองตลอดสาย ท่อไปให้ลอก
เพื่อใช้ไถ่คลอง

๒๗. ให้กรรมการศาสนาค้นหาเขตรวัดต่างๆ และทำป้าย
กำหนดบริเวณ

๒๘. ให้ขุดบ่อน้ำ และกำแพงเมือง

๒๙. ให้ออกแบบและสร้างห้องประชุมศาลากลางจังหวัด เป็น
ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดค้นได้ จากพระปรารักษ์ วัดพระมหา
ธาตุให้มีความมั่นคงแข็งแรง เพื่อให้ประชาชนเข้าไปเคารพบูชา

๓๐. ให้ซ่อมพระวิหารสมเด็จพระเจ้าให้มัสยิดเหมือนเดิม เพื่อ
ทำเป็นพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาโบราณวัตถุของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่ชุกคนได้ในการบูรณะครั้ง

๓๑. ให้วางแผนผังอยุธยา-ศรีอยุธยา ขึ้นไปถึงภูเขาทอง
โพธิสามต้นให้เป็นบริเวณอย่างทันสมัย

(๑) บริเวณตลาด มีร้านค้าย่อย บริเวณร้านค้าส่งของ
ห้างใหญ่ ธนาคาร (บริเวณนี้ใช้ระหว่างสะพานปรีดี-ธำรง กับศาลา
กลาง นอกนั้นใช้ถนนใต้ถนนกับแม่น้ำรอบเกาะ)

(๒) บริเวณสวนสนุก ใช้บริเวณขังพระราม หนองโสน

(๓) บริเวณโรงแรม ใช้บริเวณใกล้ๆ กับขังพระราม แต่ห่าง
กับบริเวณสวนสนุก

(๔) บริเวณราชการ ใช้บริเวณศาลากลางปัจจุบัน

(๕) บริเวณวังเดิม พิพิธภัณฑ์ สวนสาธารณะเป็นต้น

๓๒. การบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในส่วนการปฏิสังขรณ์
พระอารามต่าง ๆ นั้น ได้เร่งทำโดยทั่วไป ไม่รอเป็นโครงการ ๑-๒-
๓-๔ แยกพระอารามเป็นประเภทต่าง ๆ

(๑) พระอารามที่เดิมไม่มีพระสงฆ์ เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์
วัดราชบูรณะเป็นต้น ให้ตกแต่งเป็นสถานที่ให้มันคงตามเดิม
ตามลำดับกาลเวลาไป

(๒) วัดที่มีพระสงฆ์ เช่น วัดอโยธยา วัดพุทไธศวรรย์ เป็นต้น ช่วยบูรณะให้จากส่วนกลาง แต่อาจมอຍให้คณะสงฆ์ตามพระอารามนั้น จัดการบูรณะเอง ตั้งงบประมาณให้ตามกำลังเงิน สำหรับส่วนกลาง ควรบูรณะกุฏิให้เพื่อพระสงฆ์จะได้อยู่เป็นสุขสบายจะได้มาจำพรรษากันมากๆ และช่วยกันบูรณะ มอຍให้กรมการศาสนาจังหวัด ทดลองกันดำเนินงาน ทั้งนี้ทบทวนในบริเวณอยุธยา (เกาะ) อโยธยา ตลอดจนซานพระนคร

(๓) วัดร้างไปเลย ไม่มีพระสงฆ์ เช่น วัดชัยวิศิษฐ์ข้างวัง เป็นต้น พระอารามชนิดนี้ หรือทั่วทุกเขาทอง จัดการถากถางให้แล้วสร้างกุฏิเป็นตึกแบบโบราณ เช่น ทออยุธยา ครั้นแล้วก็นมทนพระสงฆ์มาจำพรรษา นมทนพระที่ขอรับการบูรณะวัด ท่อไปคณะสงฆ์ที่บูรณะเอง ตามลักษณะวัดในข้อสองข้างบน

(๔) วัดร้างมากๆ จนไม่มีอะไรนอกจากซากหักพัง หรือมีอะไรค่าไวนิดหน่อย วัดชนิดนี้ปล่อยให้บูรณะเอาภายหลัง ทั้งนี้เพียงถากถางแล้วขุดย้ายขอวัดไว้ให้ถาวร

รายการบูรณะดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า มิได้มีการบูรณะเฉพาะแต่วัดวออารามและปูชนียสถานเท่านั้น หากแต่ได้มีการสร้างและบูรณะถนนหนทาง หนอง คลอง บึง ตลอดจนถนถนบริเวณทรงรว้งให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อดึงเสริม สวัสดิภาพ ของ ประชาชนชาวจังหวัด พระนคร ศรีอยุธยาด้วย ฉะนั้นการบูรณะครั้งนี้จึงถือว่าเป็นการบูรณะที่มีความสำคัญ อันเป็นประ

โยชน์ยิ่งทั้งในทางศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสวัสดิการของ
ประชาชน นอกจากนั้นต่อไปจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะเป็นสถานที่สวย
งามน่าอยู่น่าอาศัย และจะมีผู้มาทัศนารมมากจนตามลำคัม จะก่อให้เกิดประ
โยชน์ในทางเศรษฐกิจของจังหวัดนั้นต่อไปเป็นอันมาก และด้วยศรัทธา

ปสาทะอันมั่นคงของ พณฯ นายกรัฐมนตรี การชกแต่งพระปรารักษ์ วัดพระ
มหาธาตุจึงได้พบพระบรมสารีริกธาตุอันเป็นปรากฏการณ์ นัยเป็นมงคลยิ่ง

นอกจากการบูรณะดังกล่าวแล้ว ในปัจจุบัน พณฯ นายกรัฐมนตรีและ
ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ยังได้ขอพระราชทานผ้าพระกฐินมา
ทอด ณ วัดพนัญเชิง วัดวรนาถรังสรรค์ และวัดบรมวงศ์ รวม ๓ วัด
ที่ยังได้ชักชวนข้าราชการในสำนักคณะรัฐมนตรี กับกระทรวงมหาดไทย
และสภาวัฒนธรรมแห่งชาติและข้าราชการกับพี่น้อง ชาวจังหวัดพระนครศรี
อยุธยา ร่วมกันทอดกฐิน ณ วัดโยชยา วัดพุทไธศวรรย์และวัดนครหลวง
อีกรวม ๓ วัด ซึ่งเป็นการบำเพ็ญกุศลอันยิ่งใหญ่ในประวัติการณ์

ข้าราชการในสำนักคณะรัฐมนตรี เห็นเป็นการสมควรที่จะจัด
พิมพ์หนังสือราย เป็นอนุสรณ์ร่วมการถกแถลงครั้งนวย ซึ่ง พณฯ
นายกรัฐมนตรี ได้แนะนำให้พิมพ์ประวัติวัดที่มาร่วมกันทอดกฐินคราวนี้
จึงได้ขอให้ท่านผู้ช่วยค้นคว้าเรียบเรียงขึ้น คือ ประวัติวัดพนัญเชิง
วัดบรมวงศ์ โดยนายทูล อมาตยกุล หัวหน้ากองวรรณคดี และประ

ญ

วิชาสาร กรมศิลปากร วัดพระยาภิรมย์ภังคารฯ โขนนาถมรทพพรณ์
ศึกษาธิการอำเภอปางป๋น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดโยธยา วัด
พุทธไสยวรรณ์ และวัดนครหลวง โขนนาถเทพ สุพรรณบุรี วัดนันทรม
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รวม ๖ วัด สำนักคณะรัฐมนตรีขอขอบคุณ
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

โอกาสนี้ สำนักคณะรัฐมนตรีขอขอบคุณพี่น้องชาวจังหวัด
พระนครศรีอยุธยาทั้งหลายที่ได้อุปถัมภ์ช่วยเหลือและร่วมบำเพ็ญกุศล
ในครั้งน กบขออาราธนาคุณพระรัตนตรัยและพระบรมสารีริกธาตุอันศักดิ์
สิทธิ์ได้โปรดประทานพรให้ท่านที่มาร่วมการกุศลในการทอดกฐิน ในคราวน
จงเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณคุณสารสมบัติประสพแต่
สรรพสิริสวัสดิพัฒนามงคล ประสงค์สิ่งใดให้สัมฤทธิ์ผลสมความปรารถนา
ทุกประการ

สำนักคณะรัฐมนตรี

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

ประวัติวัดพนัญเชิง

โดย

นายทวี อมาตยกุล

หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

วัดพนัญเชิง ตั้งอยู่ตำบลคลองสวนพลู ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในท้องที่อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เคยเป็นพระอารามหลวงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และในปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ประเภทวรวิหาร วัดนี้ลงแม่น้ำจะมีพระพุทธรูปใหญ่โตที่สุดองค์หนึ่งในประเทศไทยก็ตาม แต่อาณาเขตของวัดเมื่อ ๓๐ ปีมานี้ไม่ใหญ่โตเท่าใดเลย ชันเดิมเข้าใจว่าอาณาเขตคงจะใหญ่โตกว่านั้นมาก ครั้นต่อมาได้สร้างวัดในเนื้อที่ของวัดพนัญเชิงที่ว่างเปล่าขึ้นนอกของวัดคือวัด มณฑป และวัดรอก จึงทำให้เนื้อที่ของวัดนี้เล็กลงไปกว่าเดิม เนื้อที่ทั้งหมดของวัดพนัญเชิงซึ่งมีเหลืออยู่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ กว้างเพียง ๓ เส้น ๕ วา ยาว ๖

(๑) วัดมณฑป เป็นวัดร้างอยู่ทางทิศใต้ของวัดพนัญเชิง

(๒) วัดรอกเป็นวัดร้าง อยู่ทางทิศตะวันตกของวัดพนัญเชิง ที่วัดนี้ได้พบพระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดี ๒ องค์ ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

เส้น ๓ วา ๓ คืบ หรือประมาณ ๗๐๕๕ ตารางวาเท่านั้น ครั้นต่อมาได้ยับ
เขตวัดมณฑปและวัดรอ ซึ่งเป็นวัดร้างเข้าร่วมในอาณาเขตวัดพนัญเชิง
และได้ยุบวัดโคกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ รวมเข้าอีกวัดหนึ่ง จึงทำให้
อาณาเขตของวัดพนัญเชิงกว้างขวางขึ้นกว่าเดิมมาก และต่อมาเมื่อ พ.ศ.
๒๔๘๘ ทางกรมไต่สวนได้ให้ยุบวัดหอมหรือวัดสวนพลู ซึ่งเป็นวัดร้างอยู่ทาง
ทิศเหนือของวัดพนัญเชิง รวมอาณาเขตเข้ากับวัดพนัญเชิงอีก จึงทำให้
วัดพนัญเชิงมีเนื้อที่กว้างขวางยิ่งขึ้น จากการรังวัดออกโฉนดของเจ้า
พนักงานที่ดินเมื่อเดือนกันยายน ๒๔๘๘ ปรากฏว่ามีเนื้อที่ ๘๐ ไร่ ๓ งาน
๕๓ วา และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับด้านน้ำตก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับคลองสวนพลู และที่ดินเอกชน

ทิศใต้ ติดต่อกับที่ดินของเอกชน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

อาณาเขตของวัดพนัญเชิง ในปัจจุบันจึงนับว่ากว้างขวางที่สุด
วัดหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คู่ควรกับทิวพระพุทธรูปโบราณใหญ่โต
ที่สุดองค์หนึ่ง ที่ยังคงเหลือเป็นศรีแก่ประเทศไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

ปรากฏในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า แรกสถาปนาพระ
พุทธเจ้าฟ้าง่างเชิง จุติศักราช ๖๘๖ ปี ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๖๗ คือก่อน
สร้างกรุงศรีอยุธยา ๒๖ ปี แต่หาได้บอกไว้ด้วยไม่ว่า ใครเป็นผู้สร้าง

ปัญหาจึงมีอยู่ว่าการสร้างพระเจ้าแผ่นดินเชิงไว้ตรงนั้น เป็นการสร้างไว้ใน
ท้องทุ่ง ในป่า หรือในเมือง และพระพุทธรูปที่สร้างไว้แต่เดิม อยู่กลาง
แจ้งหรืออยู่ในวิหาร

ที่ ๆ สร้างวัดพนัญเชิง แต่เดิมเข้าใจว่าคงจะเป็นเมือง ๆ หนึ่ง
เป็นแน่ เพราะตั้งอยู่ใกล้ปากน้ำแม่เบย ซึ่งเป็นแม่น้ำโบราณ และแม่น้ำ
นี้ไหลผ่านเมืองอโยธยามาออกใตวัดลงไปสู่ทะเลน้อยเท่านั้น แต่ตรงที่สร้าง
วัดพนัญเชิงนั้นจะเป็นเมืองอะไรยังค้นหาหลักฐานไม่พบ ถ้าไม่ใช่เมืองอโยธยา
ก็ย้ายจากที่เดิม คอย้ายจากแถบวัดศรีอโยธยา วัดสมณโกษฐ์ และวัด
กุฎีขาว ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของทางรถไฟสายเหนือ มาตั้งอยู่ในบริเวณ
นี้ ก็คงจะเป็นเมืองใหม่ตั้งขึ้นแทนเมืองอโยธยาเดิมซึ่งร้างไป เนื่องจาก
แม่น้ำเดิมตื้นเขินได้ เพราะการที่จะมาสร้างวัดหรือพระพุทธรูปใหญ่ ๆ
ขนาดพระเจ้าพนัญเชิงเช่นนี้ไว้ในท้องทุ่ง หรือในป่าซึ่งไม่มีคนอาศัยอยู่
ย่อมเป็นการกระทำที่ผิดหลักอย่างยิ่ง จึงเห็นว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ ตามปกติ
สร้างพระพุทธรูปองค์นั้นจะต้องเป็นทิวชนแห่งหนึ่งมาแต่เดิมเป็นแน่

ต่อไปจะวินิจฉัยว่าพระพุทธรูปองค์ เดิมสร้างไว้กลางแจ้งหรือ
สร้างภายในวิหาร จะสังเกตเห็นได้เป็นอย่างดีคือความคติการสร้างรูปเคารพ
ในสมัยโบราณนั้น ไทยได้ยืมมาจากอินเดีย ในประเทศอินเดียการสร้าง
รูปเคารพมักจะสร้างไว้กลางแจ้งไม่มีวิหารปิดบัง จะมีก็เพียงแต่ทำซุ้มจรนำ
สำหรับตั้ง เช่นตามช่องสี่ประตูต่าง ๆ ในสมัยทวารวดีและสมัยศรีวิชัยมักนิยม

สร้างพระพุทธรูปขึ้นตามวิธีนั้นโดยมาก เช่นพระศิลาองค์ใหญ่ปางแสดง
ปฐมเทศนาซึ่งขุดพบที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม และองค์ที่อยู่วัดหน้า
พระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันนี้ ก็เป็นพระพุทธรูปที่สร้างไว้
ในช่องสถูปกลางแจ้งไม่มีโบสถ์ วิหารครอบคลุมเลย พระปาเตโดยกที่จังหวัด
สุพรรณบุรี ก็เป็นพระที่สร้างไว้กลางแจ้งมาแต่เดิม คือสร้างเป็นพระ
พุทธรูปปางปฐมเทศนา ต่อมาเมื่อพระกรของเดิมหักหายไป ผู้ปฏิสังขรณ์
ใหม่ไม่ทราบว่าเป็นของเดิมทำอย่างไร จึงซ่อมแปลงใหม่เป็นพระปาเตโดยกดัง
ที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ พระนอนจักรีที่วัดขุนอินทประมูล จังหวัดอ่างทองก็เป็น
พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นไว้กลางแจ้ง ต่อมาภายหลังจึงสร้างวิหารขึ้นคลุม
จะเห็นได้จากพระพุทธรูปที่สร้างในวันหลัง คือสร้างวิหารกับพระพร้อมกัน
ไปที่เดียว พระนอนมักจะไม่ได้ทำตามแบบของเดิม คือไม่ทำซอกคอกยื่นออกไป
ข้างหน้า ทำตรงตรงมาจากพระเศียร เพราะถ้าทำซอกคอกยื่นออกไปข้างหน้า
อย่างพระนอนที่สร้างไว้กลางแจ้ง ซอกคอกยื่นออกไปจะกีดเส้า นายช่างจึงคิด
แบบใหม่โดยแก้แบบของเดิมให้ได้ส่วนสัมพันธ์กันกับวิหาร พระนอนดังกล่าว
นี้มาด้วยเหตุได้ทอดบ่าโมกข์ จังหวัดอ่างทองแห่งหนึ่ง และที่วัดพระเชตุพน
จังหวัดพระนครอีกแห่งหนึ่ง

พระเจ้าพนัญเชิงนักหมื่นอนกน ถาออกแบบสร้างพร้อมกันกับวิหาร

-
- ๑. พระพุทธรูปองค์นี้ได้มาจากวัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม

คงจะมีส่วนสัมพันธ์อย่างกว้างขวางขึ้น ดังได้เห็นพระเพลิงชาติติดกันกับ
 เถาอาหารเหลือเกิน ดูเป็นของสร้างกันคนละคราว เพราะถ้าวางในคราวเดียว
 กันแล้ว นายช่างก็คงจะต้องทำให้เสาและองค์พระดินทงนมกลมกลืนกันเหมือน
 อย่างเช่นพระศรีศากยมุนีที่วัดสุทัศน์ ก็จะไม่ตั้งเสาอยู่บนฐานติดกับพระเพลิง
 เช่นนี้เป็นแน่ นี่คงจะสร้างวิหารขึ้นในภายหลัง ในเมื่อไม่สามารถจะขยาย
 ส่วนกว้างของวิหารออกไปให้มากกว่านี้ได้ เนื่องจากทางทิศเหนือติดด้านน้ำ
 จึงจำเป็นต้องสร้างเสารับข้อโกศติดติดกับองค์พระพุทธรูป ทำให้เสียความ
 งามไปมาก การสร้างวิหารขึ้นคลุมองค์พระนฤนาถในภายหลัง ในเมื่อได้
 เกิดคิดการเชื่อมกันว่า การสร้างพระพุทธรูปทั้งไว้กลางแจ้ง โดยปล่อยให้
 องค์พระตากแดดกว้างอยู่เป็นนิจนิรันดร์เช่นนั้น เป็นการทรมานพระ ไม่
 สมควรที่พุทธ ศาสนิกชนจะพึงกระทำ จึงมีผู้คิดสร้างวิหารขึ้น เพื่อคลุม
 องค์พระ

ประวัติการสร้างวัดพนัญเชิง เท่าที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร
 เห็น มักจะเป็นไปในทางอธิษฐานขอพรให้สำเร็จ แต่ที่สมควรจะนำมาประมวล
 ไว้ในที่นี้เพื่อท่านทั้งหลายจะได้ทราบไว้ด้วย คือ

“ขณะนั้น พระเจ้ากรุงจีนได้บุตรบุญธรรมในจำนวนมาก เขา
 มาเลี้ยงไว้ให้นามชื่อว่า นางสร้อยดอกหมาก ครั้นวันมีการจำเริญขึ้น
 จึงให้หาโหรมาให้ทำนายว่า ลูกทุกคนจะควรคู่ด้วยภรรยาเมืองใด โหรพิ
 เราะห์ดูหาเห็นว่าควรอยู่แห่งใดไม่ เห็นอยู่แต่ที่ตะวันออกกรุงไทย มีบุญญาภิ

ตั้งขารมากนัก เห็นจะควรกับพระราชธิดา จึงกราบทูลว่า จะได้อับ
พระเจ้ากรุงไทยเป็นแน่ พระเจ้ากรุงจีนให้แต่งพระราชธิดานี้เข้ามา ให้ชน
แก่การเวรศถือเข้ามา ชนนางผู้ใหญ่ให้นำเข้าเฝ้าถวายพระราชธิดานี้ จึงตั้ง
ให้เบิกทูตานุทูตเข้าไปเฝ้า ในพระราชธิดานี้ชื่อว่า พระเจ้ากรุงจีนให้มา
เป็นทางพระราชไมตรีถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ด้วยเราจะยกพระธิดาให้เป็น
พระอรรคมเหสี ให้เสด็จออกมาด้วยเร็ว ครั้นได้แจ้งในพระราชธิดานี้ดั่งนั้น
ก็ดีพระทัย จึงตรัสว่าเดือน ๓๓ จะยกออกไป ให้คอบแทนเข้าของไปเป็น
อันมาก ทูลทูลลากลับไป จึงตั้งให้จตุรเอยเป็นขบวนพยุห

จุลศักราช ๓๘๕ บีมะเมยเบญจศก ครั้น ณ วันเดือน ๓๒ แรม
๓๓ ค่ำ ได้ศักราชฤกษ์ดี จึงยกพยุหไปทางชลมารคพร้อมด้วยเสนาบดี
เสด็จมาถึงแหลมมอญปากคลอง พอนาชนจึงประทับเรือพระที่นั่งอยู่หน้าวัด
จึงทอดพระเนตรเห็นผางจ้อยอยู่ไกล ไชยขอพำนาน จึงทรงดำริห์ว่า จะ
ขอหมัดการพระพุทธปฏิมากร เศรษฐ์บุญญาภิมังคารของเรา ๆ จะได้ครองไฟ
ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ด้วยกันเสด็จ ขอให้หาผางหยดลงมาถว้เราเรอรับ
ขึ้นไปประทับแทบกำแพงแคว้นเกิด พอกทพระโอรสถึงดั่งนั้น นามผางจ้อย
ลงมาถว้เราเรอพระที่นั่งรอนไปลงที่ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยประจักษ์
แก่ตา แล้วเสด็จนมัสการจึงเปลื้องเอาพระภูษาทรงศีการพระพุทธปฏิมากร
นั้นเสด็จแล้ว เสด็จลงเรือพระที่นั่งก่อกองลงมาตามเดิม พระสงฆ์สามเณรลงมา
ถวายไชยมงคลว่า มหาบพิตรพระราชธรรมการจะดำรงไว้ความปรารถนา จะ

ครอบไฟฟ้าอยู่เป็นต้นชวทศ จึงถวายพระนามว่าพระเจ้าด้ายนาผิง ครั้น
 นานหลายเจ็ดวัน พระองค์จึงให้ท้าวพระยาพญาพญาตามตบทยหาย และเสนามนคร
 กลับขึ้นไปรักษาพระนคร แต่พระองค์เสด็จไปทางเรือพระที่นั่งเอกไชยดำ
 เดียว ด้วยอำนาจพระราชาศัตถ์ได้สร้างมาแต่ปางหลัง ก็เสด็จไประดมजन
 ถึงเขาไฟ พอถึงทงหลายเที่ยวอยู่ในท้องทะเลเห็นเป็นนอศักรรยนัก จึงนำ
 เอาเนื้อความกราบทูลพระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็สดับตกใจนัก จึงสั่งให้เสนาผู้ใหญ่
 ไปดูว่า จะมีบุญจริงหรือ ๆ ประการใด ให้ประทับต้องแห่งที่อาวณาคคนหนึ่ง
 ครั้นเพลาค่ำจีนใช้คนสอดแนมดูว่า จะเป็นประการใด ครั้นไปฟังได้ยิน
 เสียงตรียางคนนครครกครนไป จึงเอาเนื้อความตงนกราบทูล จึงสั่งให้เชิญ
 มาอยู่อาวณาคคนหนึ่ง จึงแต่งการรับ ครั้นเพลาเช้าตรีกาด เทพยดาบันฑิต
 ตรียางคนนคร ครั้นรุ่งขึ้นจึงพระเจ้ากรุงจีนแต่งการกระบวนแห่รับพระเจ้า
 ด้ายนาผิงเข้ามาพระราชวัง จึงทวงประเทศัสดรรเสริญบุญทั่วไป พระเจ้ากรุงจีน
 ให้ราชภักดีนางสร้อยดอกหมาก เป็นพระอรรคมเหสีพระเจ้าด้ายนาผิง
 พระเจ้ากรุงจีนแต่งดำเกาหาดำกับเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก ให้จีนมี
 ช้อหารอยคนเข้ามาด้วย จึงพระเจ้ากรุงจีนให้เชิญพระเจ้าด้ายนาผิงไปเส้าตวัด
 ว่าบ้านเมืองหามสู้ไต่รักษาไม่และเกล็ดอกจะมีศึกมาย้าย ให้พากันกลับไปพระ
 นครเถิด พระเจ้าด้ายนาผิงก็ถวายบังคมลาพาลงดำเกาดีบหัวนมมาดงแคน
 พระนคร ชูนางผู้ใหญ่ผู้น้อยกับ พระราชาคณะราชบุตรเทพนิกรก็ได้มนต์ยินต์
 ทวไป จึงแต่งการรับเสด็จ พระราชาคณะฐานานุกรมร้อยห้าสิบไปรับที่เกาะ

จึงเรียกเกาะพระแต่นมา แล้วจึงเชิญเสด็จมาท่ายเมืองที่ปากแม่น้ำเบย และ
 เสด็จมาที่ราชคฤห์จึงเชิญเสด็จเข้าพระราชวัง ตั้งให้จัตตาหนักซ้ายขวาตำ
 เกราะแล้ว จึงให้เถาแก่กับเรือพระที่นั่งลงมารับนาง ๆ จึงตอบว่า มาด้วยพระ
 องค์โดยยาก มาถึงพระราชวังแล้วเป็นไฉนจึงไม่มารับ ถ้าพระองค์ไม่มารับ
 แล้วไม่ไป เถาแก่เอาเนื้อความไปกราบทูลทุกประการ พระองค์แฉ่งดงหน
 กว้าเป็นหยอกเถื่อน มาถึงนแล้วจะอยยทนหนักตามเถิด นางรักความดงหนักสำคัญ
 ว่าจริง ยิ่งเศร้าพระทัยนัก ครั้นรุ่งขึ้นเช้าแต่งกระบวนแห่มารับ จึงเสด็จพระ
 ราชดำเนินมาด้วย ครั้นถึงเสด็จไปบนตำเภารับนาง ๆ ครั้นพอต่อว่าไม่ไป
 พระเจ้าด้ายนาผิงจึงดัดพยอกว่า ไม่ไปแล้วก็อยู่นี้ พอตกพระโอรสลงนาก็
 กัดฟันใจตาย พวกจีนไทยว้ารักแซ่ไป จุลศักราช ๔๖๖ (พ.ศ. ๓๕๘๘) ปีมะ
 โโรงฉอก จึงเชิญศพมาพระราชทานพระเพลิงที่แหลมบางกะจะ สถาปนา
 เป็นพระอารามให้นามชื่อ วัดพระนางเชิง แต่มานมา

วัดนตอมมาตมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีเรียกกันว่า “วัด
 แพนงเชิง” บ้าง “วัดพระเจ้าพนงเชิง” บ้างแต่โดยมากเรียกย่อว่า “วัดพนง
 เชิง” มีเรื่องปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อแผ่นดินพระมหาธรรมราชา
 ในปีมะโรงสัมฤทธิ์ศึก ๙๓๐ พ.ศ. ๒๑๓๓ พระเจ้าเชียงใหม่ได้รับคำสั่ง พระ
 เจ้ากรุงหงสาวดี ให้ยกกองทัพมาตีพระนครศรีอยุธยา ฝ่ายพระยาตะแวง
 กรุงกัมพูชาทรงทราบข่าวก็จัดให้พระศรีธรรมราชา ผู้เป็นพระอนุชา
 คุมกองทัพเขมรยกมาช่วยพระมหาธรรมราชา ครั้นถึงให้กองทัพเขมรตั้งพักอยู่
 ที่ตำบลวัดพระนางเชิง

ในเรื่องชีวิตนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชกฤษฎีกาไว้ว่า วัดพระเจ้าพนัญเชิง ให้คงเรียกอยู่ตามเดิม อย่าอุทริถ่นถันเรียกว่า ผนังเชิง เพราะเขาเรียกอย่างนั้นทั้งบ้านทั้งเมืองแต่ไหน ๆ มาแปลว่าผนังเชิง ก็ไม่เพราะเจาะเป็นยศเป็นเกียรติอะไร ประการหนึ่งวัดนี้นักเป็นวัดราชวรไทยจีนเป็นอันมากเขานับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ก็ผู้เป็นเจ้าของเดิมคงจะเห็นได้ จะเป็นดังต่างเทวดาสิงสถิตย์อยู่อย่างไรก็ไม่รู้ มาแปลงขึ้นใหม่ ๆ คเหมือนกับแปลงก็จะไม่ถ้อยบาย ไม่พอที่จะย้ายก็ย้ายย้ายไปเลย ให้คงไว้ตามเดิมเถิด เพราะฉะนั้นจึงคงเรียกกันมาจนบัดนี้ว่า “วัดพนัญเชิง”

แท้จริงคำว่า วัดพระพนังเชิง หรือวัดพระเจ้าพนังเชิง หรือวัดแพนังเชิงเหล่านี้ หากกล่าวโดยเหตุผลตามอักษรบัญญัติแล้ว ย่อมมีหลักฐานดีกว่าชื่ออื่น ๆ เพราะ “พนังเชิง” แปลว่านั่งขัดสมาธิ นามทั้งสามจึงได้ความเป็นอันเดียวกันว่า วัดซึ่งมีพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระเจ้าพนัญเชิงนั้นสูงใหญ่สง่างามอย่างยิ่ง ความสูงใหญ่และ

(๑) ตราขงกิจจานุเบกษา บัณฑิตจุฬาลงกรณ์ ๑๒๓๖ หน้า ๑๕๖

(๒) คุมหาศาติกาหลวง รัชกาลที่ ๑๐ ฉบับโรงพิมพ์ไทย ซึ่งมีหาอำมาตย์เจ้าพระยาไพฑูริย์สมบัติพัสสะเจ้าในงานศพ เสงี่ยมบุณนาค ผู้พิมพ์และ พุทธศักราช ๒๔๖๐ ในหน้า ๑ บรรทัดที่ ๑๓ ซึ่งมีว่า “บัญญัติปาวะพุทธศาสนา นิสิต จึงเสด็จแพรงเอง ดำรงเหน็ดร้อนนาสน์ อนนธเลงงาม กว่าขึ้นแล

ส่งงามของพระพุทธรูปองค์นี้ สุนทรภูได้เขียนชมไว้ในนิราศวัดเจ้าฟ้า ดัง
ต่อไปนี้

ฉันทน์กับน้องมองแลดูแต่พระ สาธุสะสูงกว่าผาผนัง แต่พระเพลา
เท่าข้อมที่ล้อมวัง สรรวมนั่งปลั่งเปล่งเพ่งพิริย ตัวของทนต์จิวเท่านิ้วพระ
หัตถ์ โดนนกทนต์กนกจังคีลศีลศีล ศิโรราบกราบกับบังคมคิด รำพึงพิณฐาน
ในใจจินดา

วัดพนัญเชิงนี้ ต่อมาได้ความว่าพระบรมราชวงศ์จักรีนั้น นับ
ตั้งแต่ก่อนสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกขึ้นไปหลายชั่ว ได้ปฏิสังขรณ์กันค่อๆ
มา แต่สืบไม่ได้ความว่า ท่านผู้ใดได้ปฏิสังขรณ์สิ่งไรไว้บ้าง ที่ปรากฏแน่นอน
ก็เพียงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ในปลายรัชกาล พ.ศ. ๒๓๙๗ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปทรงบำเพ็ญพระราช
กุศล ถวายอดิคมหาราช และสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว บรมพัสตร์ ที่พระนครศรี
อยุธยา เสด็จประทับพลับพลาเหนือบึงมเหศวร ครั้น ณ วันเสาร์เดือน ๘
ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินไป ณ วัดพนัญเชิง เสด็จขึ้นประ
ทับบนเกย ทรงบิณฑของพระพักตร์พระพุทธไตรรัตนนายก ด้านทอง ๘๘๐๐ แผ่น
เงินพระค่อไว้ พระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
บิณฑค่อไป รุ่งขึ้นวันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำเวลาเย็น พระสงฆ์ ๓๘ รูป
เจริญพระพุทธมนต์ในการฉลองจนถึงวันพุธเดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เป็งาน
ถว้คุณน้และคุณเจ้า รวม ๓ วัน และมีกรรมhardtด้วย และพระเจ้า

พณฺณเชิงนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวได้ทรงถวายพระนามว่า พระ
พุทธไตรรัตนนายก อนึ่ง เมื่อ ณ วันศุกร์เดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ.
๒๔๐๗ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนิน
คิดพระเนตรถมบัทธมออกครั้งหนึ่ง และในครั้งนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาไช
ยกิจราชเศรษฐี จัดตั้งเครื่องตั้งเวลายตามแบบธรรมเนียมจีน ส่วนการสร้าง
พระอุโบสถนั้นมีกำหนดแล้วแต่เดิมกันว่า มีพระยาคนหนึ่งไม่ปรากฏนามเป็น
เชอราหมณ์ ได้สร้างพระอุโบสถหลังหนึ่ง ตรงหน้าพระวิหารใหญ่
บุกรเขยของพระยาคนนั้น สร้างพระวิหารหลังหนึ่งคู่กับพระอุโบสถซึ่งเรียก
กันว่าพระวิหารเขย เพราะมีลายรูปภาพฝาผนัง การสร้างพระอุโบสถ
และพระวิหาร ๒ หลังนี้ จะถือเอาแบบแผนตามแนวทศเดี่ยวนหาได้ไม่ เพราะ
ไม่มีหลักฐานประกอบ ครั้นต่อมาถึงยุคหลัง ครั้งพระบรมมหาราชวัง (เป็น)
มาครองวัดท่านได้สร้างกุฏิใหญ่ ๕ ห้อง หลัง ๓ ยาว ๘ วา ซอกกว้าง ๓ วา

(๑) พระบรมมหาราชวัง (เป็น) จะมีสมณศักดิ์เป็นเพียงพระครู หรือเป็นพระราชาคณะ
เหมือนอย่างทุกวันนี้ไม่แน่ พระญาณไตรโลก (ฉาย) ว่า พัสสของ ท่านคล้าย พศ. พระครูเจ้า
คณะจังหวัด แต่ท่านเหล่านั้นเรียกท่านว่าเจ้าคุณมณฑลเทศาภิบาล ได้ตรวจดูทำเนียบสมณศักดิ์ใน
หนังสือตำนานพระอาราม และทำเนียบสมณศักดิ์ พิมพ์แจกในงานศพ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์
วุฒิไกร พ.ศ. ๒๔๕๗ หน้า ๑๘๒ ทั่วว่า "พระครูมณฑลเทศาภิบาล สรีรรัตนไพโรจน์ ปณฺทปะประ
เทศ เขตตอรัณวาสพิตร สถิตยพระพุทธรูปเมืองปณฺทปะ บังคับคณะพระพุทธรูปเป็นพระรา
ชาคณะกัม" ดังนี้ เห็นว่าเดิมตำแหน่งคงจะเป็นเพียงพระครู เป็นพื้น ภายหลังจึงยกเป็นพระ
ราชาคณะเช่นเดียวกับท่านพระทักษิณมณีสร์ พระอุบลวรรักษ์ เป็นต้น ซึ่งแต่เดิมก็
เป็นตำแหน่งพระครูเหมือนกัน ฉะนั้นในที่นี้จึงเรียกว่า พระครูมณฑลเทศาภิบาลไปพลาง.

เติดยรอบสันฐานคล้ายคำหนักเจ้า ขรอยจะเป็นคำหนักเจ้านายองค์ใดองค์
 หนึ่งปรทานมาแต่จังหวัดพระนครศรีไต้ และได้สร้างหอไตรหลังหนึ่ง เสาทำ
 ด้วยหิน ฝาผนังลายทรงเข้ามณฑก้านแย่งบัน ด้ายรักผสมมุก มีข้อฟ้าใบระกา
 พร้อม หนึ่งข้อฟ้าใบระกาของพระอุโบสถและพระวิหาร ก็น่าจะเป็นฝีมือ
 พระครูมงคลเทพ (มีน) เหมือนกัน เพราะท่านเป็นผู้ชำนาญในการช่างแทบ
 ทุกอย่าง นอกจากนั้นท่านยังได้สร้างธรรมมาสน์บุษบกไว้ธรรมมาสน์หนึ่งนัยว่า
 ไปจำลองแบบมาจากวัดสุวรรณดาราราม และสร้างเมรุขอมบุษบกสำหรับ
 เผาศพหลังหนึ่ง เมรุหลังนี้เมื่อท่านมรณภาพแล้วได้อำไปปลูกไว้ริมทาง
 เติ่น นอกจากนั้นท่านยังได้สร้างศาลาโรงหลังหนึ่งสำหรับเผาศพได้พักอาศัย
 พระยาชัยวิชิต (นาค ณะ บ่อมเพ็ชร) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงวิเศษดาด กับ
 พระยาวิเศษชัยชาญ (อ่อน ณะ บ่อมเพ็ชร) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงกรุงศรีบริ
 รักษ์ ได้สร้างกุฏิถวายพระอาจารย์เย็นผู้เฒ่า ซึ่งเป็นอาจารย์ของตนไว้คน
 ละหลัง พระครูจันทรรักษ์ (แดง) ครั้งยังเป็นพระอาจารย์แดงอยู่วัดรอก
 พร้อมด้วยพระอาจารย์เย็นและตีปบุษ ได้สร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่
 หลังหนึ่ง ยาว ๓๓ วา กว้าง ๖ วา มีเฉลียง ๒ ชั้น ครั้นอาจารย์แดงได้
 รับตำแหน่งเป็นพระครูจันทรรักษ์ และย้ายมาปกครองวัดนี้แล้ว ท่านได้
 รักรุกขซึ่งเดิมปลูกไว้ ไซ้ไขว่กันไม่เป็นระเบียบ แล้วจัดปลูกขึ้นใหม่ให้เป็น
 วงศ์เหลี่ยมจัตุรัส ต่อมานางเฝ้ากับนายเซ้นผู้บุตร ได้สร้างหอสดมภ์
 เป็นทรงบันหย้า หลังหนึ่ง ฝาฉลุทรงเหล็ก และงานเขียนกลไ้เรียบร้อย

รวมทุนทำเขื่อนที่หน้าวัดชน แต่เวลานั้นหักพังลงน้ำไปหมดแล้ว ครั้นถึงยุค
พระศรีจักรพรรดิ (พลอย เปี่ยม) ได้เรียโรเงินปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ
ครึ่งหนึ่ง

ในรัชการที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ เกิดเพลิง
ไหม้วัดมณฑลพระพุทธรูปรัตนนายก (พระเจ้าพนัญเชิง) ในพระวิหารใหญ่ พระ
องค์ชำรุดหลายแห่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้
ปฏิสังขรณ์ พระศรีจักรพรรดิซึ่งภายหลัง ดาตึกษา คือ นายพลอย เพ็ชร
รังษี (ป. ๓) ได้จัดการเรียโรเงินจากราษฎรไทยจันได้รวมเงินทั้งสิ้น ๓๐,๓๓๕
บาท แล้วจัดการปฏิสังขรณ์ เมื่อจะบิณฑอง ณ วันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ.
๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จราชดำเนินโดยรถไฟ
จากพระราชวังบางปะอินไปประทับในพระวิหารเวลาบ่าย ๓ โมง ๔๘ นาที
ถึงพระฤกษ์ เสด็จประทับบนแท่นทรงบิณฑองพระพักตร์แล้ว โปรดให้
พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบิณฑองไป ดินทอง ๓๔๔,๘๐๗ แผ่น ครั้น
บิณฑองแล้ว โปรดให้มณฑลกรมตำรวจมีกำหนด ๓ วัน

ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ เกิดอุบัตเหตุ พระพุ
พระพุทธรูปรัตนนายกพังทะลายลงมาจากยอดดิ่งพระปรางค์ทองช้าง เวลา
นั้นพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เมื่อยังเป็นสมุหเทศาภิบาล
ดำรงราชการมณฑลอยุธยา ได้บอกมายังกระทรวงมหาดไทย และกระทรวง
ธรรมการ และได้ลงมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ

ยานวิศรานุวงศ์ (เมื่อยังเป็นกรมพระ) อุปนายกราชบัณฑิตยสภา แผนก
 ศิลปากร ขอพระอนเกราให้ให้ช่างขึ้นไปตรวจอาคารซ่อม ได้โปรดให้นาย
 เฟโรจน์ นายช่างบัน เที่ยวนเปลี่ยนชื่อเป็นศิลปพระศรี ยังรับราชการอยู่ในกรม
 ศิลปากร กับนายการเวกต์ นายช่างอินนิเญร์ ขึ้นไปตรวจทำแผนผังถวายและ
 ได้ซ่อมเสร็จในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ อนึ่งพระอุณาโลมของเดิมซึ่งติดพระ
 พักตร์พระพุทธรูปรัตนนายกอยู่นั้น เป็นทองแดงบิดทองคำเปลวประดับ
 พลอย พระญาณไตรโลก (ฉาย) เจ้าอาวาสในเวลานั้น ได้ให้เก็บเศษทอง
 ที่เหลือติดกระดาศซึ่งดับบรุษทิ้งไว้ในพระวิหาร จัดการดำรอกโค้ดทองคำหนัก
 ๓๓ บาท แล้วปรารภจะเปลี่ยนพระอุณาโลมเป็นทองคำ พระยาโบราณ
 ราชานันท์พร้อมด้วยครอบครัวและคนอื่น ๆ ร่วมใจกันบริจาคทองคำสมทบ
 เพิ่มขึ้นอีก ๔๖ บาท รวมเป็นหนัก ๘๙ บาทด้วยกัน จึงได้จัดทำพระอุณาโลม
 เปลี่ยนใหม่ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน อุณาโลมนี้ยกขึ้นติดเมื่อ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๔๗๒ และใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้จัดซ่อมโดยดงรักมีดทอง
 ใหม่หมดทั้งองค์อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อคราวผ่านท่งไปวัดเจ้าฟ้าไต่พระมาไหว้พระที่วัดพนัญเชิงนี้ ได้
 กล่าวชมวัดพนัญเชิงไว้ตอนหนึ่งในนิราศวัดเจ้าฟ้า แสดงให้เห็นว่าพระเจ้า
 พนัญเชิงนั้น เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีคนนับถือกันทั่วไปตลอด
 เจ็ดย่านน้ำ ดังข้อความต่อไปนี้

มาถึงวัดพนัญเชิงเทิ่งถนัด ว่าเป็นวัดเจ้าฟ้าพระก่ลาโหม ผนังก่อ

ย่อมเป็นสุขโคม รอยโผยมเยิ้มพ้านภาลัย มีศาลาทำนาคูฉำชน รมะรัน
 รุกขานาอาศัย บิดาพร่ำรำเล่าให้เข้าใจ ว่าพระใหญ่อย่างเยี่ยงที่เสี่ยงทาย
 ถ้ำบ้านเมืองเคื่องเข็ญจะเป็นเหตุ ก็อาเพศพิงหลดทรุดสลาย แม้พาราผาสก
 สนุกสباب พระพิภคไพรายเพราพรมค้อมองค์ แต่เจ็ดย่านบ้านนั้นก็นัยถือ
 ร้องเรียกชื่อว่าพระเจ้าป่นเป่ากั๋ง ด้วยขนบนาการได้ดังใจจง ฉลององค์
 พุทธคุณกรณัง แล้วก็ว่าถ้าใครน้ำใจบาป จะเข้ากราบเกรงจะทับต้องกลับ
 หลัง ตรงหน้าทำสาชเป็นนวนวัง ดพดั่งพลั่งพลุ่งเขี้ยวฆ่าเสียใจ

มาถึงยุคพระศรีจันทรคีรี (ตอน) ครองวัด ได้ให้ทำรอกสำหรับ
 กันด่านารอหนั่ง และรอกหอยไครหนั่งคดั่งพังเข้าไปปลูกใหม่คอนข้างใน แต่
 หอยไครหนั่งนั้นเวदानปรักหักพังอันต ฉานไปหาแต่แล้ว คงเหลือแต่เดาหิน ๖
 คัน ต่อมาเดมียนหรุ่นได้ซ่อมศาลาที่ป่าช้าหนั่งหนึ่ง ประมาณ ๓ ห้อง มี
 เฉลียงรอบ สำหรับเบ้นทพอกอาศัยของผดมาเผาศพ ครันถึงสมัยพระญาณ
 ไครโลก (ฉาย) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระศรีจันทรคีรีและได้ย้ายมา
 ครองวัดนั้นแล้ว เวदानเดดถึงหน้าวัดกั๋งถึงรอกด้านหน้าเซาะพังดะมีดะมาก ๆ
 พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ซึ่งดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิ
 ภาตมณฑลอยุธยาอยู่ในเวदानนั้น ได้คิดทำรอกแฉดขึ้นหลายรอกเพื่อเป็นเครื่อง
 ประทังด้านหน้าให้เอนาด แต่ต่อมาอีกหลายปี พระศรีจันทรคีรี (ฉาย) ได้
 รอรอกแฉดบเอาเดาไม้มาทำเชอนทหน้าวัดเดย ภายหลังเชอนนั้นทานกาดังนา
 ไม่ไหว จึงพังดงไปเป็นคอน ๆ เพราะกระเด้นาเซาะวจัดชน สมเด็จพระ

มหาสมุทรเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงรับสั่งให้พระครูจันทรรักษ์
(ฉาย)เป็นหัวหน้าจัดการขุดแ่งคลองสวนพลูให้กว้างใหญ่เพื่อช่วยแบ่งสายน้ำ
ให้เบาลง แล้วให้เอาเรือโป๊ะจ้าย ๆ เก้า ไปจมดงกันกระแสน้ำไว้ แต่ถึงกระ
นั้นก็ยังไม่สามารถจะทานก้ำดงกระแสน้ำได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องย้ายกุฏิหลัง
ใหญ่ ๕ ห้องหนึ่งตั้งเข้าไปปลูกไว้กลางห่ม กุฏิที่พระครูจันทรรักษ์(แดง)สร้าง
ขึ้นไว้ และได้รื้อหมู่กุฏิซึ่งเดิมปลูกเป็นวงดัดเดิมมาขึ้น จัดปลูกเสียใหม่ให้เป็น
๓ แถว ๆ ละ ๓ หลัง ปลูกดัดท้ายแถวหนึ่ง ๓ หลังเหมือนกัน แล้วสร้าง
กุฏิขึ้นหลายหลังใหม่ ๒ หลัง ดัดหน้ากุฏิใหญ่ กับได้ย้ายศาลาการเปรียญ
ไปปลูกไว้ริมกำแพง แต่เดิเก่าชำรุดใช้ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด ต่อมา
ขุนทิพย์กับนางบางได้สร้างกุฏิขึ้นหลายหลังหนึ่งดัดท้ายกุฏิใหญ่ นางेमอยู่
ที่แพหน้าวัด ออกทุนดัดวงสร้างสะพานน้ำและศาลาน้ำหลังหนึ่ง จันท
ยอดแพอยู่ท่วรอก ได้สร้างสะพานน้ำและศาลาน้ำ ๒ หลัง กับสร้างศาลา
ดินอีกหลังหนึ่ง นางेमอยู่บ้านตำบลตะดงชัน สร้างกุฏิขึ้นหลายหลัง
นางบางสร้างสะพานน้ำและศาลาน้ำหลังคามุงกระเบื้องหลังหนึ่ง

ส่วนเรื่องสายน้ำเขยวที่เคยทำตายตดลงหน้าวัดทุก ๆ ปีนั้น ก็กล่าว
กันว่า ตั้งแต่กรมชลประทานได้จัดการก่อสร้างประตูน้ำท่าหลวง เพื่อแบ่งสาย
น้ำทางแควป่าสักให้ไหลลงไปทางคลองรังสิตเสียบ้างแล้ว กระแสน้ำทางแคว
ป่าสักก็ไหลอ่อนลงเนื้อที่วัดพนัญเชิงด้านริมแม่น้ำซึ่งเคยพองตบตะมาก ๆ เพราะ

กระแต่นากัดเข้านั้น ก็ค่อยทุเลาตงไปบ้าง แต่ก็ยังไม่หายขาดทีเดียว กระแต่นายงคงกิดเขื่อนพังตงบึงเดกต่นอยทุกปี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ รอทกนเขื่อนวัดพนัญเชิงพังหมด ถ้ายนายักตคตงพังตงไปเรื่อย ๆ ทุกปี ถ้าชนปลอยตงไว้อกตักท่นอยค้วอหารใหญ่ซึ่งเป็นทปริคษฐานพระเจ้าพนัญเชิง ก็จะต้อง ถูกกระแต่น้ำเซาะพังตงไปตักวันหนึ่งเป็นแน่ ค้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงออกเงินตรางเขื่อนกันน้ำชน โดยตงบประมาณจำนวนหนึ่ง ให้จัดตรางเป็นเขื่อนคอนกรตเตริมเทตัก รวมตงเงินท มลบูรจาคเงินรายได้อของวัดและเงินทวดักจากกรมการค้ำตนา เป็นจำนวนรวมตงต่น ๒,๖๐๒,๘๘๓.๕๕ บาท และมอบให้กรมชลประทานจัดทำเรมตงเต พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นต้นมา และในปัจจุบนนกรมชลประทานได้จัดทำเขื่อนตงกถาวเรตจเรยบรอยแล้ว หวังว่าตอไปเขื่อนนคงจะเป็นของถาวรกันน้ำเซาะชายตตงไปได้ชวถาดนาน.

สิ่งล้าคัญในวัดพนัญเชิง

ต่งล้าคัญในวัดพนัญเชิงซึ่งตมควรจะได้ทราบมต่งตอไปน คือ

๑. พระอุโบสถกว้าง ๕ วา ๖ นิ้ว ยาว ๘ วา ๑๘ นิ้ว ทามช ยาว ๓ วา ต่งคัพทตงอกไก้ ๖ วาเศษ เป็นมุขตตไม่มีตวดตถายอะไร มีชุ้มคตกับผนังระวางประตูด้านหน้าพระอุโบสถน เป็นทปริคษฐานพระพุทธรูปองคัยอม ๆ

๒. พระวิหารใหญ่เป็นที่สถิตพระพุทธรูปรัตนนายกตั้งแต่พญางอกไก๋ ๑๘ วา ๒ ศอก กว้าง ๓๓ วา รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผนังวิหารทำเป็นช่องๆ บรรจุพระพิมพ์ดินเผาสมัยอยุธยา ว่ากันว่าเป็นจำนวนถึง ๘๕,๐๐๐ องค์

๓. พระวิหาร อีกหลังหนึ่งตั้งคู่กันกับพระอุโบสถ เรียกว่าพระวิหารเขียน กว้าง ๔ วา ๒ ศอก ๓ คืบ ๙ นิ้ว หนา ๒ ศอก ๓ นิ้ว สูงตั้งแต่พญางอกไก๋ ๖ วาเศษ เป็นมรดกและมรดกหน้าเหมือนกับ พระอุโบสถ ที่ฝาผนังด้านหน้ามีลายเขียนเรื่องมารผจญต้องช้างเผือกเขียนเป็นพดุมาร ด้านขวาตอนมารเข้าผจญ ด้านซ้ายตอนมารหนี นอกจากนั้นยังมีภาพเขียนเป็นลายกระถางต้นไม้ต่าง ๆ อีก ด้วยเหตุนี้จึงมีนามว่าวิหารเขียน

๔. กุฏิหลังใหญ่ ๕ ห้อง ยาว ๘ วา ๒ คืบ กว้าง ๓ วา มีเจดีย์รอบคฤหาสน์

๕. พระเจ้าพนัญเชิง หรือพระพุทธรูปรัตนนายก เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทับทองปางมารวิชัย สมัยอยุธยา หน้าตักกว้าง ๗ วา ๓๐ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๘ วา ๒ ศอก ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารใหญ่ เป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ดั้งเดิมของวัดนี้ มีเรื่องที่น่าอัศจรรย์อย่างหนึ่ง คือควรนำมากราบไหว้ในเทศกาลใดก็ตาม คำให้การของชาวกรุงเก่าว่าเมื่อใกล้จะเสวย พระนคร ศักราช ๒๒๖๕ ๒๒๖๖ พระพุทธรูปปฏิมากรใหญ่ในพระวิหารวัดพนัญเชิง มีนาพระเนตรไหลออกทั้งสองข้าง ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงเคารพนับถือมาก ถึงหน้าเทศกาลได้ไปประชุมนมัสการทุก ๆ ปี

๖. ชันเชิงทองเหลืองชันหนึ่ง ปากกว้าง ๖๓ ซม.

๗. กะทะทองเหลืองใบหนึ่ง ปากกว้าง ๘๕ ซม. เดิมเคยใช้กวนข้าว
ทิพย์ซึ่งเป็นงานพิธีประจำปี แต่บัดนี้เลิกเสียแล้ว

๘. ขรรมาด้น ได้รับพระราชทานควรวางน พระบรมศพพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๙. พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
เครื่องยศจอมพลทหารบก ห่อด้วยดัมฤทธิ์

๑๐. พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ มีครบรจพร้อมฉบับหนึ่ง

๑๑. พระประธานในพระอุโบสถมิ่ง & องค์ นึ่งเรียงเป็นแถวขวาง
พระอุโบสถ มีขนาดต่าง ๆ กัน เป็นพระปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย
เหมือนกันทั้ง ๕ องค์

๑๒. รูปพระสาวกยืน ๒ องค์ เป็นพระปูนปั้น สูงตลอดพระศอก
๓ ศอก ๓ นิ้วเท่ากันทั้ง ๒ องค์

๑๓. ตึกเจ้าแม่ ทำเป็นตึกแบบจีน สร้างแต่ครั้งใดไม่ปรากฏหลักฐาน
เป็นหลักฐานประติมากรรมรูปเจ้าแม่ซึ่งชาวจีนที่เรียกว่า “จูแซเนย” เป็นที่นับ
ถือของชาวจีนทั่วไป

ลำดับและประวัติย่อของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสผู้ครองวัดนี้ ชันเดิมเมื่อก่อนเป็นพระอารามหลวง พระครู

มณฑลเทศ (ปิ่น) เป็นผู้ครองมาก่อน^๑ จะเป็นตำแหน่งพระครูหรือพระราชา
คณะ ดับไม่ได้ความแน่ ชาติภูมิของท่านอยู่ตำบลตำบลดำเถาเดิม อำเภอกรงเก่า
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บิดามารดาชื่อไรไม่ปรากฏ เดิมเป็นพระอธิการอยู่
วัดรอกวันได้รับพระราชทานราชทินนามเป็นตำแหน่งพระครูมณฑลเทศแล้วโปรด
ให้ย้ายมาครองวัดนี้ ท่านมีคุณวุฒิชำนาญในการช่างไม้ ปรากฏว่าเป็นที่
โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้โปรดให้เป็นผู้กำ
กับการพระพุทธรูป

เมื่อพระครูมณฑลเทศ (ปิ่น) ถึงมรณภาพแล้ว พระครูเขี่ยมซึ่งเป็น
ฐานาของท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรังษี ปกครองวัด
ต่อมาพระครูจันทรังษี (เขี่ยม) ชาติภูมียู่บ้านคลองปากข้าวสาร ตำบลสวน
พล อำเภอกรงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บิดามารดาชื่อไรไม่ปรากฏ และ
มีอายุเท่าไร ครองวัดอยู่นานเพียงใดดัดไม่ได้ความ เมื่อมรณภาพแล้ว ยุคนั้น

-
- (๑) เดิมเมื่อสร้างพระอารามนี้ ใครจะเป็นเจ้าอาวาสมาก่อนก็ยังไม่ทราบไม่
ทราบความตามพงศาวดารกรุงธนบุรีตอนหนึ่งว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่
พม่าแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีเที่ยวรวบรวมพล เมื่อเสด็จออกไปเมือง
นครศรีธรรมราชพบพระสงฆ์คนหนึ่งชื่ออาจารย์ศรี เดิมอยู่ที่วัดพนัญเชิง จะได้
เป็นเจ้าอาวาสหรือไม่ ไม่ปรากฏ หนังสือออกไปยังเมืองนครศรีธรรมราช
พระเจ้ากรุงธนบุรีได้นิมนต์เข้ามายังกรุงธนบุรี ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระ
สังฆราช สถิตที่ ณ วัดอรุณราชวราราม เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรก
ของราชวงศ์จักรี แต่ต่อจากสมเด็จพระสังฆราชพระองค์นั้นมาจนถึงพระครูมงคล
เทพน ใครจะเป็นเจ้าอาวาสมาแล้วไม่สามารถจะทราบได้

๒๑

ว่างพระครูเจ้าอาวาสอยู่นาน พระสมุห์เนียมฐานาของพระครูจันทรวงษ์
(เอียด) เป็นผู้รักษาการวัดอยู่หลายปี

ต่อมาพระปลัดธาดา อยู่วัดสุวรรณดาราราม ได้เลื่อนสมณศักดิ์
เป็นพระครูจันทรวงษ์ ย้ายมาปกครองวัดนั้นมา ชาตภูมิอยู่บ้านกระตอง
อำเภอบางบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บิดามารดาชื่อไรไม่ปรากฏ และไม่
ทราบว่าได้ครองวัดอยู่กับ

เมื่อพระครูจันทรวงษ์ (ธาดา) ถึงมรณภาพแล้ว พระอาจารย์แดง
วัดรอกได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรวงษ์ ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาส
ครองวัดนั้น ชาตภูมิของท่านอยู่ตำบลลำภาดาม อำเภอกรงเก่า จังหวัดพระนคร
ศรีอยุธยา เกิดเมื่อวันพุธ เดือนอ้าย วันอาทิตย์ ศักราชเท่าไรไม่แน่ บิดาชื่อนรุต
มารดาชื่อหน มีอาชีพในทางค้าขาย เมื่ออายุได้ ๗ ขวบ บิดาตั้งไปอยู่กับพระ
อาจารย์เย็น วัดพนัญเชิง เรียนหนังสือไทยและหนังสือขอมอยู่จนอายุได้ ๓๐
ขวบ จึงได้บรรพชาเป็นสามเณร และต่อมาได้เรียนภาษาบาลีกับพระอาจารย์
เย็นตามแบบโบราณ เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ทรงผนวชอยู่ได้ตั้งขึ้นไปมณฑลอยุธยา ทรงสอบส่วนความรู้ของสามเณร
แดง เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ดี ทรงพอพระราชหฤทัย ใครจะทรงขอเอาไปได้
ในสำนักของพระองค์ แต่บิดาไม่ยอมถวาย ก็เป็นที่จนพระทัย จึงได้ประทาน
การเย็บผ้าห่อคัมภีร์แก่สามเณรแดง ครั้นเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ก็ได้อุป
สมบทในพระอุโบสถวัดพนัญเชิง แต่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นอุปัชฌายะและอนุสาว

นาคจารย์ ปรากฏว่าพระอาจารย์เย็นเป็นกรรมวาจาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้วจำพรรษาอยู่ที่วัดพนัญเชิง ๒ พรรษา แล้วย้ายลงไปอยู่กรุงเทพฯ ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักอาจารย์เทศ จะเป็นวัดใดและได้ศึกษาอยู่นานเพียงใดสืบไม่ได้ความ ครั้นกลับมาอยู่วัดพนัญเชิงตามเดิมแล้วจึงไปจำพรรษามหาพรหมเปรียญ ๓ ประโยคมาสอนเรียนอยู่ที่กุฏิราว ๕ พรรษา ต่อจากนั้นก็ได้เลิกการเรียนและเริ่มเป็นกรรมกตึกต่อไป ในระหว่างนี้ได้จัดการสถาปนาวัดรอตราชอยู่เป็นเวลานานให้กลบคนเป็นวัดมีพระสงฆ์อยู่ประจำ ได้สร้างกุฏิปฏิสังขรณ์วิหารจนเรียบร้อยบริบูรณ์ เมื่อรัชกาลที่ ๕ ได้ถวายพระธรรมเทศนาถนัดหนึ่ง ที่พระราชวังบางปะอิน ต่อมาไม่ช้าก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรรักษ์ ปกครองวัดพนัญเชิงอยู่จนอายุ ๖๐ ปี จึงมรณภาพ

เมื่อพระครูจันทรรักษ์ (แดง) มรณภาพแล้ว พระมหาพลอยเปรียญ ๓ ประโยค ได้รับตำแหน่งเป็นพระครูจันทรรักษ์ปกครองวัดต่อมา ชาติภมีย้ายมาบดสวนพล อำเภอกองเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดเมื่อวันจันทร์ชน ๖ คา เดือน ๖ ปีมะเส็ง ปีชวดชวดแดง มารดาชื่อน มอชพทางค้าขาย เมื่ออายุได้ ๑๖ ขวบ มาอยู่กับพระครูจันทรรักษ์ (สอน) เมื่อครั้งยังเป็นพระใบฎีกาอยู่วัดพนัญเชิง ซึ่งในภายหลังก็ได้มาเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดพนัญเชิงเหมือนกัน เรียนภาษาไทยอยู่จนอายุ ๑๓ ปี แล้วย้ายไปอยู่กับพระครูสังฆกิจวิฑิตพิทักษ์ จังหวัดพระนคร และได้เริ่มเรียนภาษาบาลีเมื่ออายุครบ ๑๓ ปี ได้

บรรพชาเป็นสามเณร ครั้นอายุครบอุปสมบทแล้ว กลับขึ้นไปอุปสมบทในพระ
อุโบสถวัดพนัญเชิง พระอาจารย์เย็นเป็นอุปัชฌายะ พระครูจันทรรักษ์ (แสง)
เป็นกรรมวาจาจารย์ พระโฆฏีกาดอนเป็นอนุสาสนาจารย์ เมื่ออุปสมบทแล้ว
กลับลงไปศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่วัดบพิตรพิมุข จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พห
เรียนได้ ๓ พรรษา ก็เข้าสอบไล่ความรู้ภาษาบาลีในสนามหลวง ได้เป็นเปรียญ
๓ ประโยค แล้วย้ายกลับขึ้นไปอยู่วัดพนัญเชิงอีก ครั้นอยู่มาจนกระทั่งมีพรรษา
ได้ ๖ พรรษาพอดี พระครูจันทรรักษ์ (แสง) ถึงมรณภาพ จึงได้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรรักษ์ ปกครองวัดต่อมาได้ ๑๓ พรรษา ถาถึก

ก่อนนั้นมา พระครูโยคานุกูล (สอน) วัดสุวรรณดาราราม ได้เลื่อน
สมณศักดิ์เป็นพระครูจันทรรักษ์ ย้ายมาปกครองวัดพนัญเชิงสืบมา ชาติภูมิ
ของท่านอยู่ตำบลสวนพลู อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บิดาชอ
ถึงให้ มารดาชื่อนอน มีอาชีพทางค้าขาย เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทที่วัด
พนัญเชิง สืบไม่ได้ความว่าใครเป็นอุปัชฌายะ ครั้นอยู่ต่อมาได้เป็นพระโฆฏีกา
ฐานาของพระครูจันทรรักษ์ (แสง) ภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูโย
คานุกูล ย้ายไปอยู่วัดสุวรรณดาราราม เมื่อพระครูจันทรรักษ์ (พลอย) ถาถึก
ชาแล้ว จึงได้เลื่อนเป็นพระครูจันทรรักษ์ และย้ายกลับมาครองวัดดังกล่าวแล้ว
ข้างต้น ท่านมีอายุเท่าไร และได้ครองวัดอยู่นานเพียงใดสืบไม่ได้ความ

เมื่อพระครูจันทรรักษ์ (สอน) ถึงมรณภาพแล้วพระครูรัตนภิรมย์ (นาย)
วัดทองปู้ เถื่อนขนเบ็ดพระครูจันทรรักษ์ ย้ายมาครองวัดพนัญเชิงสืบต่อไปชาติ

ภูมิของท่านอยู่ตำบลบ้านขน อำเภอยุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดวันอังคาร แรม ๓๒ ค่ำ เดือน ๓๐ ปีมะเส็ง เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปถัมภ์ในอุโบสถวัดกระดัง และได้ศึกษาภาษาบาลีอยู่กับบิดา ๘ พรรษา ต่อมาได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูรัตนภิรมย์ ย้ายไปอยู่วัดทองป อำเภอกรงเก่า และประจำอยู่ที่วัดนั้นจน ๓๐ พรรษา จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นพระครูจันทรวรศีล ย้ายมาครองวัดพนัญเชิง ภายหลังได้โปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระญาณไตรโลก และได้เป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดพนัญเชิงมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ จึงมรณภาพ

เมื่อพระญาณไตรโลก (ฉาย) ถึงมรณภาพแล้ว พระโบราณคณิสสร (แกร สุ่มโน) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดทองป ได้ย้ายมาแทนและครองตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดพนัญเชิงอยู่สืบมาจนกระทั่งถึงเวลาปัจจุบัน.

การศึกษาและขนบธรรมเนียมของวัด

การศึกษาในวัดนั้น ชันต้นเข้าใจว่าคงดัดกันตามแบบโบราณอย่าง ที่เรียกว่าสอนหนังสือวัด ครั้นถึงยุคพระครูจันทรวรศีล (พดอย) ได้จัดตั้งโรงเรียนภาษาไทยขึ้นและตัวท่านเป็นครูสอนเองด้วย แต่ถึงสมัยพระครูจันทรวรศีล (สอน) มิได้มีโรงเรียนเลย ต่อมาถึงยุคที่พระญาณไตรโลก (ฉาย) มาครองวัดจึงได้จัดตั้งโรงเรียนภาษาไทยและภาษาบาลีขึ้น ได้พระสงฆ์ซึ่งเป็นเปรียญ ๓ ประโยค ดำนักวัดราชบูรณะซึ่งได้ลาสิกขาแล้วกลับมาอุปสมบทใหม่ เป็นผู้

สอนภาษาบาลี แต่ในเวลาปัจจุบันได้จัดให้มีโรงเรียนนักธรรมชั้นเอกแผนก
หนึ่งโดยสอนถึงนักธรรมเอก

การทำอุโบสถสังฆกรรมและกรรมสวดนะ ได้ทำกันเสมอทุกบัณฑิต
และทุกวันกรรมสวดนะ วิสาขบูชาและมาฆบูชา ได้ทำกันเป็นประจำทุกปี ส่วน
การทำวัตรเช้าเย็นก็ทำทุกวันมิได้ขาด.

งานประจำปี

ได้กล่าวแล้วแต่ตอนต้นว่า พระเจ้าพนัญเชิงหรือพระพุทธไตรรัตน
นายก^๕ มีประชาชนทั้งไทยและจีนนับถือกันมาก จึงได้จัดให้มีงานประจำปีทุก
ปี งานทางฝ่ายไทยจัดให้มีในวันสงกรานต์ โดยมีการต่งน้ำและเวียนเทียน
ล้อมโบสถ์กันทุก ๆ ปี ถือกันเป็นประเพณีสืบกันมาแต่โบราณ ส่วนทางฝ่ายจีนก็
จัดให้มีงานประจำปีเช่นเหมือนกัน เช่นเดือน ๗ ตามปฏิทินจีนซึ่งตรงกับเดือน
๘ ของไทย มีงานทั้งกระຈาดและม่งวตัมโภช^๕ ครึ่งหนึ่งเป็นเวลา ๓ วัน และใน
เดือนยี่ตรงกับวันตรุษจีนก็มีงานอีกครั้งหนึ่งโดยม่งวตัมตลอด ๓ วัน ๓ คืน โดย
เฉพาะในวันตรุษจีนนั้น ชาวจีนในจังหวัดพระนครและจังหวัดใกล้เคียงได้เดิน
ทางไปนมัสการพระเจ้าพนัญเชิงกันเนืองแน่น.

ประวัติวัดวรนาथกรังสรณ์

รวบรวมเรียบเรียง โดย นายอมร ทัพพะเศรณี
ศึกษาธิการอำเภอบางปะหัน

เดิมชื่อว่าวัดเขาคิน (เขานิด) เป็นวัดโบราณ เข้าใจว่าก่อ
สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี แต่ไม่ทราบว่าเป็นผู้สร้าง สร้าง
ในรัชกาลใด วัดนี้ตั้งอยู่ปากน้ำแม่โกลี ซึ่งไหลแยกออกจากแม่น้ำลพบุรี
(มีผู้เฒ่าเล่าต่อ ๆ กันมาว่า วัดนี้บางท่านเรียกว่า “วัดปากน้ำแม่โกลี”
ซึ่งเป็นวัดที่ถดถอยของพระอาจารย์พรหมมณ พระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ปัจจุบัน วัดนี้ตั้งอยู่ตำบลบางปะหัน อำเภอบางปะหัน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีอาณาเขตกว้างขวางเหมาะแก่การเป็นพระ
อารามหลวง

วัดนี้มีอายุสืบมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในสมัยนั้น ท่านเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ได้มาปฏิสังขรณ์
วัดนี้ครั้งหนึ่ง ซึ่งมีผู้เล่ากันว่า ท่านเคยยกกองทัพมาพักอยู่ที่วัดนี้ อาจเป็น
ด้วยเหตุนี้กระมัง ท่านจึงจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ไว้เป็นอนุสรณ์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านเจ้าพระยา
ยากราภัย (นช บณยรัตพันธุ์) ที่สมุหนายก ได้มาปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็น
การใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งมีถาวรวัตถุปรากฏอยู่ ณ บัดนี้คือ

๓. พระอุโบสถ ตั้งอยู่บนเนินดินสูง มีกำแพงแก้ว ๒ ชั้น

๔. พระเจดีย์ สูงประมาณ ๒๐ วา

๕. หอระฆัง

การวัดวัดทั้ง ๓ ชั้นนี้ด้วยงามมาก ส่วนกุฏิและศาลาการเปรียญ ซึ่งได้ก่อสร้างไว้ในครั้งนั้น ได้ชำรุดและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาบรรจุ (เข้าใจว่าพระบรมสารีริกธาตุ) ที่พระเจดีย์ และจัดการสมโภชเป็นการใหญ่ ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อวัดนี้เสียใหม่เป็น “วัดวนาภกรังสรรค์ เจดีย์บรรพตาราม” และยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงมาจนปัจจุบันนี้

มูลเหตุที่ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยมาปฏิสังขรณ์พระอารามนี้ ทราบว่า ท่านมีเจตนาจ้างใคร่จะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดใดวัดหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครั้นมาเห็นวัดนี้เป็นวัดที่มีภูมิฐานเหมาะสมแก่การเป็นสถานที่สถาน ทั้งเป็นวัดโบราณที่มีชื่อเสียง เช่นในเทศกาดเดือน ๓๓ มีประชาชนมาบิณฑองไหว้พระพุทธรูปปฏิมากรในโบสถ์ แด้วแข่งเรือ เล่นเพลงเรือเป็นประจำ นานนับแต่ครั้งหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง มีผู้เล่าว่า เมื่อท่านกลับจากการทำสงครามปราบฮ่อได้มาพักแรมอยู่ทอดน่อง เห็นว่าวัดนี้มีชัยภูมิดี หน้าวัดมีรูปโค้งงอเหมือนพระจันทร์ครึ่งซีก มีอาณาเขตกว้างขวาง เมื่อท่านกลับถึงพระนครแล้ว ท่านจึงได้มาจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ในโอกาสต่อมา เท่าที่สืบทราบวัดนี้มี

เจ้านายเสด็จมาประทับแรม คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมที่พระอาราม ๓ ครั้ง สร้างพลับพลาที่ประทับข้างพระอุโบสถวัด

๒. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธปฏิมากรในพระอุโบสถวัด ๓ ครั้ง และประทับแรมที่พระอาราม

๓. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระเชษฐวรราชวดี ได้เสด็จมาพักแรมตากอากาศครั้งหนึ่ง

๔. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระยาภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช ได้เสด็จไปจังหวัดลพบุรีได้แวะนมัสการพระพุทธปฏิมากรในพระอุโบสถวัด ๓ ครั้ง

๕. เจ้าจอมมารดาแพ มาพักแรม ๒ ครั้ง

๖. กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระองค์เจ้าธานีนิวัต) ได้เสด็จมาดูพระอุโบสถ ๒ ครั้งในสมัยที่เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ทรงรับสั่งว่าพระอุโบสถนี้สวยงามมาก แม้หากว่าจะมีการบูรณะซ่อมแซมใหม่ก็ขอให้รักษาแบบของเก่าอย่างปัจจุบันไว้

๗. เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่สอง ทางราชการดำริจะย้ายที่ทำงานที่ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยาชั่วคราว ท่านข้าหลวงพร้อมด้วยคณะกรรมการจังหวัดได้พิจารณาเห็นว่าให้ย้ายมาพักที่งานที่วัดนี้ และได้มา

ติดต่อกับท่านเจ้าอาวาสไว้แล้ว แต่บังเอิญสงครามยุติลงอย่างกะทันหัน จึงงดการย้าย

ความสำคัญของวัดในปัจจุบัน

๑. เป็นพระอารามหลวง และเป็นวัดสำคัญประจำอำเภอ
๒. เป็นสำนักงานคณะกรรมการสงฆ์ สำหรับบริหารกิจการคณะสงฆ์ส่วนอำเภอ
๓. เป็นวัดที่ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักร ใช้ทำการคัดเลือกทหารเข้าประจำการ
๔. เป็นวัดที่จัดตั้งนามสวดธรรมสวดนามหลวงมาประมาณ ๓๐ ปี
๕. เป็นวัดที่จัดให้มีเทศกาลประจำปี เช่น บิณฑก ให้วพระมาตั้งแคโบริณกาลจนถึงปัจจุบัน เพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าไว้ให้คงไว้

นามเจ้าอาวาสในปัจจุบัน คือ พระครูนายกวิมลกิจ และเป็นประธานคณะกรรมการสงฆ์อำเภอออกตำแหน่งหนึ่ง วัดนับตั้งแต่เป็นพระอารามหลวงมา เจ้าอาวาสทุกองค์ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะแขวง เจ้าคณะอำเภอ วัดนี้อาจเป็นวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นวัดโบราณ จึงเป็นเหตุให้ท่านเจ้าพระยาทั้งสองจัดการบูรณะปฏิสังขรณ์ จนที่สุดได้รับยกฐานะเป็นพระอารามหลวง พระมหากษัตริย์และเจ้านายบางพระองค์ชอบเสด็จมาประ

ทัพบรม บัณฑิตพระเจดีย์ พระอุโบสถพร้อมทั้งกำแพงแก้วของวัดนี้ ซึ่งเป็นถาวรวัตถุที่สืบดวยงามมาแต่โบราณกาลมีสวนชาวดุสิตทรม ควรจะได้รับการปฏิสังขรณ์ให้มั่งคั่งผาสุกเดิม เพื่อรักษาไว้ซึ่งสมบัติอันเป็นมรดกวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวไทย ให้เป็นศรีแก่ประเทศชาติ ศาสนา ในโอกาสต่อไป

ศิลาจารึกพระบรมราชโองการซึ่งติดไว้ที่ฝาผนัง ตรงหน้าพระประธาน

ศุภมัตตปุระพุทธศักราช ๒๔๓๗ พรรษา โฉนดั่งจักษุราบุคัยมาศ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฏ บรม
รัตนราชวินัย วรุตมहाพงษ์บริพัต วรชคัยราชินิกโรดม จาคูรัตนบรม
มหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนาถบพิตร พระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ เด็ดถึง
ถวียราชสมบัติ ในกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา
มหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมราชธานีเวศม์มหาสถาน มีพระบรมราช

โองการ มारพระบันฑูรสู่สังหนาท คำว่าเห็นเกล้าเห็นอกระหม่อมตั้งว่า
 เจ้าพระยาภูธราภัย เมตยาภิรยาไครย มหาไทยนายก สยามดิถกมหาเสนา
 บดี จักรงานักรราชศรีสังหุมราชธร มหาชนนิกวิกจานุกิจ สฤตติชาพาหสภ
 โสตรวัยฐาภิมาดาหุรัษ์ อุดมศักดิ์สรรพประสิทธิ์วิจิตรปรีชาอภัยพิริยปรา
 กรมพาหุ ที่สมุหนายก ได้ปฏิสังขรณ์วัดเขาคิน ควรจะต้องเปลี่ยนนามใหม่
 จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานชื่อวัด วัดวรนายกรังสรรค์ เจดีย์
 บรรพตาราม ข้าพเจ้าขออุทิศถวายให้เป็นส่วนพระราชกุศล ในพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ขอให้ทรงพระเจริญพระชนมายุสมัยยืน
 นาน ดำรงในศิริราชสมบัติปราศจากสรรพพิบัติภัยอันตรายทั้งภายในและภาย
 นอก ณ กาลทุกเมื่อ แด่ ตั้งแต่นั้นไปให้ราษฎรเรียกนามตามชื่อจารึกไว้
 เทอญ.

คำโคลงศิลาจารึกติดไว้กับฝาผนังด้านหลังพระประธาน

ตั้งองค์ใดซึ่งได้	เป็นอธิการ
จงหมั่นประพฤติงาม	ชอบไว้
เพียรกอบที่ควรสาร	โดยกิจ เทอญพ่อ
สามัคคีพร้อมกันไว้	วัดนั้น บริบูรณ์

คำโคลงศิลาจารึกติดไว้กับฝาผนังศาลาสักทิส ด้านบูรพา

พุทธศาสดาตวงแก้ว	ถับนาน
มีนับสองพันกาต	ดีร้อย
เศษสิบเจ็ดจกจาน	จากฤ ไฉ
บรรณสันทรพิย์ไปรน้อย	เสร็จถ้วน ถิ่นสถาน
เขาคินถนวดเบอง	โบราณ
ชำระพิ้งมานาน	เนินร้าง
พน ๗ ตกโศตรอรรคฐาน	ซ่อมใหม่
ขอแบ่งส่วนบุญสร้าง	แก่ผู้ ไปมา
ด้านทิศประจิม	
มีจอพุดหัดดับชน	ทวาทศ
จุตจักราชพันทว	นับร้อย
ตามสิบหกฤกษ์ดี	พศณมาศ
ดังขประกาศถ้อย	เสร็จจกการฉลอง
ขอทวยเทพยเจ้าทว	สถิตยสถาน
ซึ่งรักษาพยาบาล	แห่งหล้า
เชิญมารับส่วนการ	กศกเจต-นาพอ
สรรพสุขจงทุกหน้า	หนึ่งคุ้ม ไภยันต์

ด้านทิศอุดร

รังษัตริย์หวังเพื่อให้อำนาจ
ทวยราษฎร์หายเหตุนานา
เด่นเด่นก่อกำเนิด
เพลงกรังท่อนกลอนกัน
สร้างไว้หวังทวงหน้า

มานมัสการศานาย

อย่าวิวาททำทนาย

อนึ่งเสด็จราวัน

ด้านทิศทักษิณ

บรรพชิตคฤหัสถ์ทั้ง

ค่างนิยมนันต์

ให้สุขสวัสดิ์เปรมปรีดิ์

มาตุอารามน้อม

อย่าหาทรพยัคคิริ

อย่าคิดเห็นประดาศ

อย่าชวนชักนักปราชญ์

อย่าว่าเงินทองเพื่อ

บูชา พระเฮย

มากถัน

วันเทศ-กาลฤา

คอบได้ ไฉน

หญิงชาย

ค่างเหลน

เถียงก่อ ความแ

อย่าข้อง ของพาด

สัตว์

พริ้งพริ้ว

ปราโมทย์

นบเกล้า จงเกษม

อาวาส นฤ

ไปเนื้อ

ครึกปฤษฎ-ณาแ

เปด้าแท้ ใครมั่ง

วัดบรมวงศ์

โดย

นายทวี อมาตยกุล

หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

วัดนี้เป็นวัดโบราณเดิมชื่อวัดทะเลหญ้า พวกรักรักรพระคชบาตสร้าง
ขึ้นตรงแต่กรุงศรีอยุธยา เดิมเห็นจะเป็นวัดราษฎร์ จึงมีชื่อตามนามของ
ตำบลหนึ่งในสมัยนั้น คือตำบลทะเลหญ้า ปรากฏว่าในแผ่นดินสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิโปรดให้ย้ายพระเนียดเดิมของออกไปตั้งที่ตำบลอื่น และ
โปรดให้ขุดคลองสระบัว ซึ่งเป็นคลองแยกจากแม่น้ำตปรัทเหินออกนานนา
ประจำทำข้างกำแพงพระนครต่อออกไปจนถึงเพนียด เพื่อทรงใช้เป็นทาง
เสด็จออกไปทอดพระเนตรการจับช้างเถื่อนที่เพนียดซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นใหม่นั้น
วัดทะเลหญ้าซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเพนียดนี้ อยู่ริมคลองซึ่งเรียกกันใน
ปัจจุบันว่าคลองนายา ซึ่งอยู่เหนือเกาะเมืองขึ้นไป วัดนี้เมื่อเข้ามามี

๑. ในปัจจุบันเรียกตำบลสวนพริก อยู่ในเขตอำเภอกรุงเก่า

๒. ในจดหมายเหตุและแผนที่ของพวกฝรั่งเคยเขียนไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชว่า คลองเหนือวัดเซนต์โยเซฟ คือที่เรียกว่าคลองตะเคียนเหนือเดิมนั้นเป็นคลอง
น้ำจืด แต่ในบางสมัยแม่น้ำของกรุงศรีอยุธยา เรียกว่าคลองขามละครไชย

เผาพระที่นั่งเพ็ญดใน พ.ศ. ๒๓๓๐ คงจะไม่ถูกไฟไหม้หรือเป็นอันตราย
อย่างวัดในพระนครศรีอยุธยา เพราะปรากฏว่าพระสงฆ์จำพรรษาอยู่
ตลอดมาจนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่คงจะเนื่องจากสกลวงศ์ของ
ผู้สร้างวัดนี้ ได้แตกกระจัดพลัดพรายไป ตั้งแต่เมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาใน
พ.ศ. ๒๓๓๐ จึงไม่มีผู้ใดบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัดนี้ คงปล่อยให้ชำรุด
ทรุดโทรมเรื่อยมาเป็นเวลาถึง ๓๐๐ ปีเศษ

ต่อมาในต้นรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ สมเด็จพระเจ้า
บรมนาถบพิตร ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
พระเนตรการซ่อมเพ็ญดข้างที่พระนครศรีอยุธยา ทรงทอดพระเนตรเห็น
ว่าวัดทะเลหญ้าซึ่งอยู่ใกล้กับเพ็ญด เป็นวัดที่ชำรุดทรุดโทรมหมดทั้งวัด
โบสถ์ วิหาร การเปรียญและศาลาต่าง ๆ ตลอดจนกุฏิสงฆ์ จะหาส่วนใดแต่
สักแห่งหนึ่งก็ไม่ได้ ทรงพระดำริเห็นว่าวัดนี้ไม่ใช่วัดร้างยังมีพระสงฆ์จำพรรษา
อยู่ถ้าจะปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรมอย่างนี้ต่อไปอีก สักหน่อยก็ไม่สามารถจะใช้
ประโยชน์ในศาสนิกได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเมื่อแขกเมืองจะไปชม
การข้างเพ็ญดเห็นสภาพของวัดเข้าแล้ว ก็จะทำให้ ขาดหน้าไป
ตลอดถึงประเทศชาติได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์
โบสถ์ วิหาร ในวัดนี้ใหม่ทั้งหมด แล้วทรงถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า
“วัดบรมวงศ์อิศวราราม”

เหตุที่เจ้จ๋กกรมพระยาบารามปรึกษจะทรงสร้างวัดทะเลหญ้า
 ฐนใหม่นั้น ผู้เห็นเหตุการณ์ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันเดี๋ยวว่า “เดิมเจ้า
 กรมพระยาบารามปรึกษ ได้ทรงปรารภว่า วัดทะเลหญ้าอยู่ไกลเพี้ยนค
 เป็นวัดของพวกกรมช้างมาแต่ก่อน คนภายนอกจะมาทำบุญยาก เพราะ
 ถัดช้าง บริเวณนี้เป็นทะเลยงช้าง ล่องพวกเลี้ยงช้างก็ไม่มีเวลาจะได้ไปทำ
 บุญตามวัดต่าง ๆ ได้ควรจะสร้างวัดนฐนใหม่ ให้พวกกรมช้างได้อาศัยทำบุญ
 แต่ในเวลานั้น ประจวบกับเจ้าหน้าทกรมพระศบาล มาเฝ้ากราบทูลว่า
 ตามที่นำช้างต่อไปค้นหาและดอมจับช้างเผือกในบ้านยังหาไม่พบ สอบ
 ถามชาวป่าก็ได้ความว่า เคยเห็นช้างเผือกในบ้านจริงได้พยายามดอมช้าง
 บามาไว้ที่เพี้ยชวคราว จังหวัดนครนายก ช้างโตงประมาณ ๒๐๐ เชือก
 เศษ เดิมเจ้า ทรวงรับสั่งว่า จะรอให้ทองบดบานหรืออย่างไร ถ้าเช่น
 นั้นจับช้างเผือกได้ส่งประดังก็จะสร้างวัดให้หนึ่งวัด ต่อจากนั้นประมาณอีก
 ๓ วันก็มีฝนตกหนักในเวลากลางคืนหลายชั่วโมง ครั้นรุ่งเช้าก็เห็นช้างเผือกพัง
 (ตัวเมีย) ยืนอยู่กลางโถงนั่นเอง เหตุที่จะไม่เห็นช้างเผือกในเวลาแรกก็
 เนื่องจากช้างป่าด้วยกัน เคยไปไม่นำมาพบนฉนวนหนึ่งของช้างเผือกดำไป
 หมกเมื่ถูกน้ำฝนชะล้างผิวหนังก็สอาด จึงมองเห็นเผือกที่ถนัดแล้วได้รับช้าง
 เผือกพังเชือกนั้น พร้อมด้วยแม่ช้างมายังเพี้ยชว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 มีมหรธร์สมโภช ๓ วัน แล้ววัดที่บดไว้ยังไม่ทันจะสร้าง ต่อมาอีกวันหนึ่ง

สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจากคำหนักเพนียดในเวลายืน เพื่อทอดพระเนตรช้างที่ได้
 มาใหม่จากนครสุวรรณคอต ๓ เชือก ซึ่งนำไฉ่ ทนตะตือใหญ่ ไฉ่ดัด
 ถ้างามรมย์ พอเสด็จผ่านหน้าวัดทะเลเดญาราง มังใหญ่ขวางทางเสด็จ
 ทรงประทับพระสะเทวียงมากทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล ทรงรับสั่งว่ามาเตือนให้
 ถ้างวดหรือ รุแฉว งนกเถยหายไประทางโคกวัดนี้ ต่อจากนั้นทรง
 รับสั่งให้ช่างมาจัดการสร้างวัด”

พระอุโบสถที่สมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงพระยาบารามปรบักษ์ทรงสร้างใหม่
 นั้น ทำขึ้นเป็นรูปพระมหาเมธา ซึ่งพระนามของพระองค์ บานประค
 ษณาด่างเขียนลายรดน้ำ แต่ปัจจุบันนี้โคกบดเค้นไปจนเกือบหมดแล้ว ผืน
 พระอุโบสถคอนล่างประดับด้วยกระเบื้องเคลือบลายครามสลับหินอ่อน พื้น
 พระอุโบสถยหินอ่อน มีเจดีย์ฐานย่อเป็น ๘ เหลี่ยม สูงประมาณ ๓๐ เมตร
 เจดีย์องค์บนบรรจุพระอังคารของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กรมพระยาบารามปรบักษ์ มี
 แท่นหินอ่อนอยู่ทางทิศเหนือแท่น ๓ ซึ่งเป็นพระแท่นทรงกราบ ส่วนในพระ
 วิหารนั้นมีพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์หนึ่ง สูงประมาณ ๒ เมตร ว่ากันว่า
 เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กรมพระยาบารามปรบักษ์

ที่ดินของวัดคานหน้าจคแม่ถ่านาดพบร์ มีสะพานทำน้ำและศาลาทำน้ำ
 ๓ หลัง ถิ่นจากทำน้ำถึงกำแพงแก้วหน้าพระอุโบสถ ยาวประมาณ ๑๐๐

๑. ตามคำบอกเล่าที่นางหลวง สุมลย์ ครูโรงเรียนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาจดส่งมา

๒. ในปัจจุบันได้เชิญไปประดิษฐานไว้ที่หอสวนมนต์

เมตร ทิศตะวันตกและทิศใต้ คิดที่ดินโรงเรือนเพนียด ทิศเหนือคิดค่าคตอง
 น่วยา และที่ดินมโนนครของเอกชน เนื้อที่ดินคงวัดประมาณ ๒๗ ไร่เศษ
 และมีนาของวัดอีก ๓๗ ไร่เศษ

ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๔ หลังจากสัมได้ ๆ กรมพระยาบำราบปร
 บัณษัตินพระชนม์แล้ว ๑๕ ปี ปรากฏว่าฉันทวิหารหลวงด้านใต้ทรุดแยกออกไป
 ไปประมาณ ๘ เซนติเมตร พระอุโบสถแยกออกไปประมาณ ๑๒ มิติเมตร
 และฝาผนังพระอุโบสถด้านทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ได้แตกแยกออกไปประ
 มาณ ๓ เซนติเมตร พระปริยตวงศาจารย์เจ้าอาวาสวัดนี้ จึงได้ร่าย
 งานมายังปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เพื่อขอให้หาความขึ้นกราบบัง
 คมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระบารมี บันทพ
 แดงได้เปิดการเรียไรชนเพื่อหาเงินสมทบในการซ่อมกุฏิ ศาลา และเสนาสนะ
 อื่น ๆ ในวัดนอกด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ช่วยเหลือใน
 การซ่อมพระอุโบสถและพระวิหารที่แตกชำรุดให้ คนคิดดั้งเดิม ส่วนเสนาสนะ
 อื่น ๆ นั้น พระปริยตวงศาจารย์ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาตั้งแต่ พ.ศ.
 ๒๔๔๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นเวลา ๘ ปี โดยปฏิสังขรณ์ศาลาและกุ
 ฏิใหม่หมด ก็ได้จ้างจีนชุดตระหน้าในวัด และชุดคดของเดิมด้านหน้า

๑. จะเป็นด้วยพื้นดินเดิมเป็นที่ลุ่มหรือจะวางรากไม้แข็งแรงแม้คงอย่างไร ไม่สามารถจะ
 หาหลักฐานได้

กึ่งถึงซ้าย ๖๐๐ เมตร กว้าง ๒.๕๐ เมตร ลึก ๒ เมตร สำหรับให้เรือผ่านเข้าออกได้สะดวก คลองที่ขุดใหม่นี้ได้ขุดแยกจากคลองน้ำยาไปบรรจบกับแม่น้ำตพบุรี

วัดบรมวงศัณฐ์ปรากฏในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันของรัชกาลที่ ๕ ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทานพระกฐินหลายคราว โดยเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งไปจากพระราชวังบางปะอินบ้าง และเสด็จตรงไปจากกรุงเทพฯ บ้าง การเสด็จไปพระราชทานกฐินในครั้งนั้น มีขบวนตามเสด็จมากมาย มีทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน และเมื่อพระราชทานพระกฐินเสร็จแล้ว ก็โดยเสด็จประพาสตามแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ ในพระนครศรีอยุธยา เป็นที่ดำริว่าพระราชกุศลอย่างนี้

ประวัติวัดอโยธยา (วัดเดิม)

รวบรวมและเรียบเรียงโดย นายเทพ สุขรัตน์

วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ความเบื้องต้น

จากการอ่านพงศาวดาร และหนังสือต่างๆ ปรากฏว่า ดินแดนอัน
เป็นที่ตั้งเมืองอโยธยาเดิมอยู่ในอำนาจของขอม เพราะอาณาเขตของ
ขอมแต่เดิมนั้นแต่เดิมอยู่ที่ท่าช้างใต้ ดังแต่ก่อนพวกราชนาตามชายทะเลจนลุ่ม
น้ำเจ้าพระยา และออกไปจนถึงเมืองรามัญ (มอญ) ทั้งนี้เพราะภาษาของชาว
พื้นเมืองเดิมในที่เหล่านั้นพูดภาษาเดียวกัน แม้แรกมละยาจะใช้ภาษาขอมมั้ง
กับชาวเขมรเหมือนกันทั่วไป นอกจากนั้นขอมยังได้สร้างโบราณวัตถุสถานไว้อีกเช่น
เทวสถานช้างเผือกศาลาพรหมณ์ วัดและเจดีย์ช้างเผือกพุทธศาลา ตลอดจน
จนอักษรจารึกก็เป็นภาษาอินเดีย จึงเป็นที่เชื่อต่อไปว่าอินเดียต้องเข้ามาเป็น
ใหญ่ในบริเวณเหล่านี้ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าอินเดียได้เข้ามาในราว พ.ศ.
๕๗๕ ถึง พ.ศ. ๓๐๐ ครึ่งหนึ่ง และ พ.ศ. ๖๐๐ อีกครึ่งหนึ่ง ฉะนั้นคือปวัตถุ
และจารึกต่าง ๆ จึงเป็นหนังสืออินเดีย

ดังกล่าวแล้วว่าขอมมีอำนาจ และ รุ่งเรือง อยู่ใน ดินแดนลุ่มน้ำเจ้า

พระยา ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๓๓๕๕^๓ ขอมจึงจัดการปกครองพื้นที่โดยเฉพาะ
ที่เรียกว่าอาณาจักรทวารวดี^๔ อันมีเขตซึ่งถ้าจะคิดในเวลานี้ก็ตั้งแต่ราชบุรี
ไปจนพิษณุโลก ทางตะวันออกไปปราจีนบุรี^๕ ขอมได้ส่งคนเข้ามาปกครอง
อย่างเมืองชนธรรมดา แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ มณฑล คือฝ่ายใต้
มณฑลหนึ่งมีเมืองตะไคว้ ซึ่งขอมมาเปลี่ยนเรียกว่า “ถพบุรี” เป็นศูนย์กลาง
ฝ่ายเหนือมีมณฑลดงยาม (สุโขทัย) เป็นศูนย์กลาง

ในเมื่อถพบุรีเป็นเมืองศูนย์กลางในการปกครองของขอม จึงจำ
ต้องมีเมืองด่านซึ่งอย่างน้อยควรมาถึง ๔ เมือง ทางด้านใต้ซึ่งจะจัดตั้งเมือง
ด่านควรเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม โดยเฉพาะทางด้านใต้มีที่ที่เหมาะสมอยู่แห่ง
หนึ่งอันเป็นทิวเขาของแม่น้ำสำคัญ ๓ สายคือ ถพบุรี บำดัก เจ้าพระยา อยู่ต่ำ
เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์และใกล้ทะเล ฉะนั้นขอมจึงตั้งเมืองด่านขึ้น ณ ที่
คือเมืองอโยธยา

ที่ตั้งของเมืองอโยธยาปรากฏจากพงศาวดารว่าอยู่ริมน้ำป่าดัก (เดิม)
ทางทิศตะวันออกของตัวเมืองอยุธยาปัจจุบัน หรือพูดให้แคบขึ้นก็ว่าอยู่หน้า
สถานีรถไฟอยุธยาออกไป จะเห็นพระเจดีย์อยู่ ๓-๔ องค์ เรียงรายอยู่ห่าง
จากตัวเมืองพระนครศรีอยุธยาประมาณ ๒ ก.ม. เกือบ

ฐานะและที่ตั้งของวัด

วัดเดิมหรือวัดอโยธยา ตั้งแต่เริ่มสร้างมีฐานะเป็นพระอารามหลวง

เพราะปรากฏว่าพระเจ้าหดวงผู้ครองเมืองโยธยาโปรดให้ยกวังเป็นวัด^๖ และ
เข้าใจว่าเป็นพระอารามหลวงตลอดมาจนได้ยกกรุงศรีอยุธยาแก่ข้าศึก ณ วัน
อังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ วันเนาสงกรานต์ วันกลาง เพลา ๒ ทุ่ม พ.ศ. ๒๓๓๐
แล้ววัดนั้นก็พล่อยประเดระเดมิได้มีการบูรณะอีก ความเป็นพระอาราม
หลวงจึงเลื่อนไป ปรากฏครั้งหนึ่งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอู่ทองพร เด็จพระ
ราชดำเนินมาทรงผนวชที่วัดนี้ แล้วเสด็จไปประทับที่วัดประดู่

วัดนี้ตั้งอยู่ ณ ท้องเมืองโยธยาเดิม ริมฝั่งคลองวัดดัดดาราม^๗
หรือคลองวัดกุฎีดาว อันเป็นคลองเล็กแยกจากคลองหันตรา(แม่น้ำป่าสักเดิม)
ในตำบลหันตรา อำเภอรุ่งเกา ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๒ ก.ม.

ทางติดต่อ

หากประสงค์จะไปชมวัดนี้ทางไปได้ ๒ ทาง คือลงเรือจากท่าหน้า
หน้าพระราชวังจันทร์เกษม^๘ ไปทางลำน้ำลพบุรีสายใหม่^๙ โดยขอเช่าคลอง
หันตรา จะพบวัดๆหนึ่งชื่อวัดดัดดารามมีคลองเล็กๆอยู่ คลองหนึ่ง เข้าคลอง
ไปแล้วประมาณ ๕ นาทีจะถึงวัดนี้ หรือในฤดูแล้งจะเดินไปจากสถานีรถไฟ
อยุธยา ผ่านไปทางเหนือของวัดประดู่ ก็คงไปได้เช่นเดียวกัน

ประวัติการสร้างวัด

ดังกล่าวแล้วว่าวัดนี้ตั้งอยู่ ณ พระราชวังเดิมของเมืองโยธยา

เพื่อทราบรายละเอียดจึงขอยกพงศาวดารชาติไทย เล่ม ๔ ของพระบริหาร
เทพธานมาลงไว้ ณ ที่นี้ซึ่งมีความว่า “เมื่อพ.ศ.๑๕๒๐ พระมหาพุทธจักร
มุนี เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์ฯ แห่งเมืองเหนือ แขวงเมืองพานเมืองกำแพงเพชร ได้เสด็จ
มาสร้างเมืองสังขบุรี ริมหนองโสน แล้วเสวยราชย์อยู่ที่นี่เป็นปฐม

เมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงย้ายไปครอง
เมืองวัดเทพศิรินทราวาสที่ตำบลวัดเทพศิรินทร์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ ๓๐ ปี
สวรรคต พ.ศ. ๒๒๓๗

เมื่อพระโคตมสันพระชนม์ ยังมีกษัตริย์สืบต่อมาอีกคือ พระยา
โคตรบอง พระเจ้าติโลนพอมรินทรี เมื่อพระเจ้าติโลนพอมรินทรีสันพระชนม์
แล้ว ความในพงศาวดารฉบับนี้กล่าวว่า

“พระนารายณ์ราชโอรสพระเจ้าจันทโชติเสด็จลงมาจากตะโง้งแย่งเมืองวัดเดิมขึ้นครองราชสมบัติแล้วให้เรียกนามว่า เมืองอโยธยา” เพื่อให้สมพระนามของพระองค์ที่เดิมชั้ยใน การทำสงคราม ยุทธหัตถี ขณะเรศวรหงษา .

หลังจากพระนารายณ์ชำนานนามเมืองอยุธยาแล้ว ได้เสด็จกลับ
ไปเมืองตะไคว้ มีความปรากฏในพงษาวดารเหนือว่า

“---แล้วพระนารายณ์ไปสร้างพระปรางค์เมืองตะไคว้ ชนนานนาม

เมืองใหม่ชื่อว่าเมืองดพบุรี แต่^๕นั้นมา^๕เป็นเมืองดภูหลวง พระนารายณ์ทรง
 ประชวรลงมา^๕ครั้นถึงพระราชวัง ๓ วันสวรรคต ถวายพระเพลิงที่วัดพระองค์
 สร้างให้ชื่อวัดนารายณ์อีกครั้ง^๖ แต่^๕นั้นมาเมืองว่างเปล่าอยู่ อำมาตย์ ๘ คน
 ครอบครองกันชิงราชสมบัติกัน โด่คิดในเมืองนั้น^๕ประสงค์หนึ่งท่วมทองช้าง แต่ทำ
 คักตั้ง ๒ ปี คักราช ๓๓๓ ปีมะเส็งเอกศก พระเจ้าหลวงได้ราชสมบัติ ๘ ปี จึง
 กำหนดให้ตั้งพักติอากรบนอนดลาดไว้ทุกตำบล จึงตั้งให้ยกวงเป็นวัด เรียก
 ว่า “วัดเดิม” แต่^๕นั้นมา^๕

ตามทักถ้าวมาแม้ว่าจะเก็บความจากพงศาวดารเหนือ ซึ่งมีเรื่อง
 อธิธิปาฏิหาริย์มากอยู่ก็ตาม แต่เมื่อหาหลักฐานที่หนึ่งก็โดยยังไม่พบประการ
 หนึ่ง และแม้พงศาวดารฉบับนั้นจะเป็นเรื่องดังถ้าวจะไม่เชื่อเสียเลยก็ไม่ควร
 ประการหนึ่ง ดังจะขอคัดพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องพงศาวดารเหนือไว้ในเรื่องพระร่วง ซึ่งขอเชิญเชิญ
 มาดูไว้ ณ ^{๘๕๖๕} ทนดังนี้

“---เรื่องตำนานที่ถ้าวมาในพงศาวดารเหนือ(พระร่วง)ดังนี้ ผู้
 อ่านที่ไม่มีความเชื่อถือในด้านปาฏิหาริย์ต่างๆ ได้อ่านแล้วก็เคยเหมาเอาว่าเป็น
 นิทานแต่งขึ้นเล่าเล่นทั้งอัน เหมือนเรื่องวงศ์จักรๆเหลวไหล ไม่สมควรจะ
 เอาใจใส่ต่อไป แต่ความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า จะว่าเป็นนิยายไปหมดก็
 เดียวไม่ได้ คงจะมีเรื่องจริง แต่หากเล่าต่อเติมเพิ่มความอัศจรรย์ต่างๆ

ขึ้น——” (หน้า ๓๕)

อีกตอนหนึ่งทรงนิพนธ์ไว้ว่า

“——ศักราชนั้นไม่ต้องบ้วยกล่าว ถ้าจะไม่ลงไว้เสียเลยแทบจะ
ดีกว่า ทำไว้ทำยุ่งไม่เป็นท่า ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ก็ดับสิ้น จับโน่นชนนี้ยุ่ง
แต่จะปรับว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไปทั้งหมดนั้นไม่ได้ เพราะบางเรื่องก็มีมูล
หากเล่ากันไปเล่ากันมากคาดคะเนเดอะเทอะไปเท่านั้น” (หน้า ๖๓)

นอกจากหลักฐานที่กล่าวมาแล้วมีข้อน่าจะได้พิจารณาอีกว่า

๑. บริเวณนี้มีวัดใหญ่ๆ ซึ่งร้างไปแล้วอีกมาก ทั้งเมืองอยู่ริมหน้า
น้ำลึกเดิม แต่เพราะกระแสน้ำแปรทางเดิน จึงสิ้นเงินกตายเป็นจำต้องไป

๒. พงศาวดารภาคที่ ๖๓ ของพระยาโบราณราชธานินทร์ และ
หนังสือทัศนาวดารไทยของนายศรี อมาตยกุล กรมการสำนักวัฒนธรรมทาง
ศิลปกรรมสภามัธยมศึกษาแห่งชาติก็เขียนไว้พอสรุปได้ว่า บริเวณนี้เป็นเมือง
อโยธยาเดิม ปราสาทราชวังคงเป็นไม้ผุหักพังไป ไม่มีหลักฐานให้เห็นอยู่ใน
ปัจจุบัน ประกอบกับราษฎรเกิดอนาถินทำไร่นาเสียหมด หลัฐานจึงหมดไป
และเท่าที่สอบถามจากผู้ใหญ่ในถิ่นนั้นกล่าวกันว่า ทั้งวัดเดิมเป็นทคอน น้อยมี
นักทนายจะทอม

ฉะนั้นจึงพอสรุปและน่าจะเชื่อได้ว่า

๑. เมืองวัดเดิมหรือเมืองอโยธยา จะต้องมัจฉะ และคงอยู่

ณ ที่ดังกล่าวมาแล้ว

๒. วัดเดิมสร้างตรงที่ตงของพระราชวังเดิม และยกเอาพระราชวังเป็นวัด และเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนพระเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนากรุงเทพมหานครวรวิศักร้อยยา ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓

๓. ฐานะของวัดเดิม เป็นพระอารามหลวงมาแต่แรกสร้างตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ชื่อของวัด

เรื่องชื่อของวัดน่าจะได้พิจารณาว่า ชาวบ้านโดยทั่วไปเรียกว่าวัดเดิมบ้าง วัดโยชยาบ้าง ทำไมจึงเรียกกันอย่างนี้ จึงใคร่ขอนำบทสรุปจากพระราชวินิจฉัยของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จากเรื่องมรดกการสร้างวัดในประเทศไทย มาเสนอไว้เพื่อประกอบการพิจารณาดังนี้

๑. ครั้นแรกวัดไม่มีชื่อคงเรียกกันว่า “วัด” เฉยๆ เพราะวัดตั้งอยู่ในหมู่บ้านเป็นวัดๆ ไปเท่านั้น

๒. เมื่อแต่ละหมู่บ้านมีวัดด้วยกัน ถ้าคนนอกหมู่บ้านหนึ่งจะเรียกชื่อวัดอีกตำบลหนึ่ง จึงมีชื่อตำบลตามหลังวัด เช่น “วัดบางยี่เรือ”

๓. เมื่อในตำบลหนึ่งหรือหมู่บ้านหนึ่งมีหลายวัด จะเรียกให้ตรงก็ต้องได้ชื่อเป็น “วัดเหนือ” หรือ “วัดใต้” เช่น ที่อำเภอฉกให้ จังหวัดพระนคร

ศรีอยุธยาซื้อวัดตากานเหนือตากานใต้ อำเภอบางปะอินมีวัดชื่อ วัดชนอน
เหนือ และชนอนใต้ เป็นต้น

๔. ซื้อวัดตามดังคำคัญในวัด เช่น วัดโบสถ์ วัดโพธิ์ และวัด
ใหญ่ชัยมงคล (เจดีย์ใหญ่)

๕. เรียกตามชื่อผู้สร้าง เช่น วัดใหม่เจ้าขรวัง วัดใหม่พระพิ
เรนทร์ วัดใหม่ชัยวิชิต ซึ่งอยู่หน้าพระราชวังโบราณ อยุธยา เป็นต้น

๖. เอาชื่อวัดแต่โบราณมาตั้ง เช่น วัดเชตุพน วัดสระเกศ เป็นต้น

๗. ถ้าสำหรับซื้อวัดนั้น จึ่งนำวันจันทรได้ว่า

๑. เรียกชื่อวัดเดิม คงเรียกตามทศวงศ ซึ่งแบ่งวงเดิม ต่อมา
คำว่าวงเดือนไป หรือจะเป็นเพราะเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนอยุธยา จึ่งเรียกชื่อกันว่า
วัดเดิมก็อาจเป็นได้ เช่นเดียวกับ บึงหน้า-วัดพระราม^{๓๓} เรียกกันสั้นๆว่าบึง
พระราม เป็นต้น

๒. เรียกตามชื่อเมืองเดิม ซึ่งมีชื่ออำเภออยุธยา จึ่งเรียกชื่อ
วัดว่า “วัดอโยธยา”

เรื่องชื่อวัดเดิมซื้อเรียกตามพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒
ตอน ๑ ว่า วัดเดิม ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า “—ถึง ณ วันเดือน ๘ ข้าง
ขึ้น (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ได้ทรงเรือพระที่นั่ง สิริสมรภพชัยเป็นพระมณ
พยหายตราแห่ออกไปทรงผนวช ณ วัดเดิมแล้วเสด็จมาอยู่ ณ วัดประดู่.....”

อาณาเขตและสิ่งสำคัญของวัดในปัจจุบัน

อาณาเขตของวัดนั้น ตามที่เจ้าหน้าที่ได้ออกไป ทำการรังวัดแล้ว
ปรากฏดังนี้

ทิศเหนือ จดที่ดินวัดคูดัดารามและที่ดินของเอกชน วัดได้ ๑๒๖ วา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับคลองวัดกุฎีดาว^{๑๔} วัดได้ ๒๒๔ วา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับที่ดินวัดประตูเก่า (ร้าง) และวัดเจ็ดยาว
(ร้าง) วัดได้ ๒๓๐ วา

ทิศใต้ ติดต่อกับที่ดินวัดจำมอญ (ร้าง) วัดได้ ๑๒๐ วา

วัดนี้ปรากฏว่าได้รวมเข้ากับวัดโบสถ์ จึงมีเนื้อที่ประมาณ ๗๐ ไร่

๓ งาน ๗๕ วา นับว่ากว้างขวางอยู่ สำหรับชื่อวัดโบสถ์นี้ปรากฏในทำเนียบ
วัดตามหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าว่าวัดโบสถ์ แต่ยังไม่ทราบแน่นอนว่าอยู่
ที่ใดอาจจะเป็นวัดนี้ได้ นอกหนียังมีชื่อวัดราชเดชและมีข้อความในวงเล็บ
ว่าวัดโบสถ์ราชเดช^{๑๕} แต่จะเป็นวัดเดียวกันหรือไม่เห็นจะต้องค้นคว้าต่อไป

สิ่งสำคัญที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้

๑. หมุกุฎิ จากการสังเกตเข้าใจว่า จะเป็นกุฎิที่ได้รับการบูรณะ
และรื้อย้ายใหม่ในระยะหลังนี้ จึงอยู่ทางทิศใต้ของพระอุโบสถ

๒. พระอุโบสถ ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามพระอุโบสถ
ของวัดต่างๆทั่วไป พระอุโบสถหลังเดิมปรากฏว่าเป็นรูปแปดเหลี่ยมพระ

อุโบสถวัดอื่นๆเท่าที่พบเห็นมา เพราะมีทางเข้าออกทุกทิศ โดยด้านข้างค่อนไปทางหลัง อุโบสถทำเป็นมูรขันธ์หรือพาไถ้นออกไปมีทางเข้าออกได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เมื่อทำการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในปัจจุบันนี้ได้ออกเสียมิฉะนั้นจะคงเหลือไว้เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาของนักโบราณคดีต่อไป

๓. พระเจดีย์ใหญ่ ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถเป็นเจดีย์ฐานรูปเหลี่ยม ส่วนองค์เจดีย์ทำเป็นรูปแปดเหลี่ยม เข้าใจว่าจะได้บูรณะหรือซ่อมขึ้นในตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา ในราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เพราะเป็นเจดีย์ทรงเหลี่ยม ตามหนังสือโบราณคดีของหลวงบริบาลบุรินทร์ หน้า ๑๗๘ และยังปรากฏตามพงศาวดารว่า ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์และวัดกุฎีขาว ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับวัดอโยธยา หรือมีฉันทน์น่าจะซ่อมในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศก็อาจเป็นไปได้ เพราะปรากฏว่าได้บำรุงฝีมือช่างและทำโดยปราณีต และโปรดสร้างวัดวาอารามเท่าที่กล่าวเป็นเพียงฉันทน์ฐานเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีเจดีย์องค์รองอยู่ระหว่างเจดีย์ใหญ่ และพระอุโบสถอีก และคงทำเป็นรูปเหลี่ยมเช่นเดียวกัน

๔. วิหารโถง คงมีแต่รากฐานอยู่เท่านั้น ขณะนี้ทางวัดได้สร้างศาลาขึ้นหลังหนึ่งลงบนรากฐานของวิหารเดิม

นอกจากยังมีหอสดมมนต์ หนึ่งหลัง ซึ่งถนัดด้วยไม้หลังเล็กๆ

เท่านั้น

การบรณะวัดในระยะหลัง

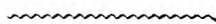
หลังจากกรงศรีอยุธยาได้เสียแก่ข้าศึกไปแล้วนั้น วัดที่เขาใจว่าจะถูกทอดทิ้งตลอดมา จึงกลายฐานะเป็นพระอารามราชวรไป ทราบว่าในระยะ ๒-๓ ปีที่ผ่านมา วัดนั้นเกือบกลายเป็นวัดร้าง แต่โดยที่เจ้าคณะตำบลคือพระครูศักดิ์กิตติคุณเห็นว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาแต่ก่อน จึงได้เชิญชวนทายกทายิกาให้มาช่วยกันบูรณะ วัดจึงค่อยเจริญขึ้นเป็นลำดับ จนในปัจจุบันนี้มีพระภิกษุ สามเณร จำพรรษาอยู่ถึง ๑๗ รูปด้วยกัน และด้วยความกรุณาของพณฯ นายกรัฐมนตรีได้กรุณาแต่งตั้งกรรมการบรณะวัดและจังหวัดพระนครศรีอยุธยาขึ้น และวัดอโยธยาได้รับเกียรติให้ได้รับการบรณะขึ้นด้วย จึงเป็นเหตุให้วัดนั้นจะได้ก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง.

ชุดในดประกอบเรื่อง

๑. พงษาดารณับบพระราชหัตถเลขา เรื่องประวัติขอม เล่ม ๓ ตอน ๓
๒. หนังสือสยามกับสุวรรณภูมิ ภาค ๓ อดีต ของพันเอกหลวง

วิจิตรวาทการ หน้า ๗๓

๓. หนังสือสยามกับสุวรรณภูมิ ภาค ๓ อดีต ของพันเอก หลวงวิจิตรวาทการ หน้า ๗๖
๔. หนังสือสยามกับสุวรรณภูมิ ภาค ๓ อดีต ของพันเอก หลวงวิจิตรวาทการ หน้า ๗๕
๕. พงศาวดารพระราชหัตถเลขา เล่ม ๓ ตอน ๓ เรื่องประวัตรหอม
๖. พงศาวดารเหนือ
๗. คงอยู่บนฝั่งใต้ของคลองหันตราปัจจุบันซึ่งเป็นถ้ำน้ำศักดิ์เดิมนิยังไมทราบประวัติ
๘. พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเรียกว่า หารตรา
๙. เป็นพระราชวังหน้าเดิม สร้างสมัยพระมหาธรรมราชาธิราช
๑๐. แม่น้ำตมบุรีเดิมไหลผ่านค่ายโพธิ์ ๓ ต้น ผ่านวัดสามวิหารโดยเฉวเข้าผ่านหน้าพระราชวังโบราณ
๑๑. วัดประตู อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของสถานที่พักอยู่ชยาพระเจ้าอู่ทองพระราชาทรงสร้าง
๑๒. ไม่ทราบว่าย่อยที่ใด น่าจะได้ตั้งค้นคว้าต่อไป
๑๓. พงศาวดารภาคที่ ๖๓ ของพระยาโบราณราชธานินทร์
๑๔. พระเจ้าบรมโกศทรงสร้างแต่เมื่อยังเป็นพระมหาอุปราช
๑๕. คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๒๐๓



ประวัติวัดพุทไธศวรรย์

รวบรวมและเรียบเรียง โดย นายเทพ สุขรัตน์

วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ฐานที่ตั้งและอาณาเขตของวัด

วัดพุทไธศวรรย์ มีฐานะเป็นพระอารามหลวง มาแต่แรกตั้งร้าง เพราะมีหลักฐานจากหนังสือพงศาวดารหลายฉบับ ตลอดจนคำให้การชาวกรุงเก่า ก็นำเข้าทำเนียบเป็นพระอารามหลวง โดยเฉพาะวัดนี้สถาปนาขึ้นโดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ปฐมกษัตริย์กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา นอกจากนี้ยังมีพงศาวดารกล่าวไว้อีกหลายตอนซึ่งจะได้เสนอต่อไป

วัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก ในตำบลตำบลดม อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คณะนี้ฝังกับตัวเมืองพระนครศรีอยุธยา ห่างจากพระบรมมหาราชวังประมาณ ๒ กิโลเมตร

โดยวัดนี้เป็นพระอารามหลวงและโปรดให้สร้างขึ้น ณ ตำแหน่งเดิมของพระเจ้าอู่ทอง ฉะนั้นจึงมีอาณาเขตกว้างขวางมาก มีเนื้อที่ปรากฏตามแผนที่หลังโนนด ถึง ๔๖ ไร่ ๒ งาน ๔๖ ตารางวา มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศใต้ ติดต่อกับที่ดินวัดคำหนัก (ร้าง) ๓

ทิศตะวันออก ติดต่อกับวัดท่าราบและวัดกระเต๋อ (ร้าง)

ทิศตะวันตก ติดต่อกับคลองวัดพุทไธศวรรย์ ๔

ประวัติการสร้างวัด

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องการสร้างวัด ใครขอเสนอเรื่องราวเกี่ยวแก่การสร้างกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เดิมเล็กน้อยก่อน เพื่อเป็นแนวทางต่อไป เพราะว่าเรื่องราวทั้งสองนั้นสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะมาสร้างกรุงศรีอยุธยานั้น พระองค์เป็นกษัตริย์ครองเมืองอยู่ทางอันเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของจังหวัดสุพรรณบุรี ริมน้ำจระเข้สามพัน ห่างจากอำเภอดงพูน้องราว ๗๐๐ เส้น ๕ ปรากฏว่าพระเจ้าอู่ทองครองราชย์อยู่ที่นี่ได้ ๖ ปี ๖ ปรากฏว่ากระแสน้ำทางเดิมคนเขิน ต้องขุดสระเป็นรูปสี่เหลี่ยมและบ่อน้ำไว้สำหรับใช้ในฤดูแล้ง จากความกั้นตารน้ำเองทำให้เกิดโรคห่า (เช่นอหิวาตกโรค) ลงกินเมืองบ่อยๆ จึงย้ายทำเลที่ตั้งเมืองใหม่ หรือจะเป็นเพราะต้องปกครองหัวเมืองทางฝ่ายเหนือด้วย และมีราชปรับรักษ้างฝ่ายเหนือมาย่ำอาณาเขตหนึ่งๆ ต้องเป็นกังวลอยู่ด้วยการป้องกันศัตรูนั้นมากกว่าที่จะทำนุบำรุงบ้านเมือง จึงทรงดำริที่จะย้ายพระนครมาอยู่ทางทิศใต้ลงมา จึงยกพระนครมาตั้ง ณ หนองโสน

อันเป็นทมนาดอมรอนประกอบด้วยเกษตราภรณ์อันอุดม^๖ แต่จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม ก็เป็นที่แน่ว่าในปี พ.ศ. ๑๘๙๐ พระองค์ได้เสด็จยกพลยุทธามาประทับอยู่ ณ ตำบลเวียงเหล็ก หรือเล็ก อันอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อน แล้วจึงข้ามมาสร้างกรุงศรีอยุธยา แล้วเสด็จขึ้นเถลิงถวญราชสมบัติ เมื่อ ๓ บัดต่อมา ปรากฏตามพงษาวดารดังจะคัดมาเป็นหลักฐาน ณ ที่นี้ ดังต่อไปนี้

“ศักราช ๗๑๒ ขาดศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วัน (๖ ๖๕) คำเพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๘ บาท แรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา” (ฉบับหลวงประเสริฐ)

“ศุภมัศัตถ์ ศักราช ๗๑๒ ปีขาดโทศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วันศุกร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เวลา ๓ นาฬิกา ๘ บาท สถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา” (พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา)

“พระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งยกจากกรุงศรีอยุธยาพระราชฐานหลวงมาตั้งประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา ๗๑๒ ปีขาดโทศก ทรงสร้างพระนครเสร็จให้นามชื่อว่า กรุงเทพมหานครตามนามพระนครเดิม ๑. ให้นามชื่อทวารวดีเดิมคังคาลัยรอบ คูขามเมืองทวารวดี ๑. ให้นามชื่อว่าศรีอยุธยาเหตุเป็นที่อยู่แห่งชนชาวต่างชาติ (คือยาย) ศรีแลตาอยุธยา เป็นด้ามภริยากันอาศัยอยู่ ณ ที่นี้ นาม ๑. และนามทั้งด้ามประกอบกันจึงเรียกว่า “กรุงเทพมหานครทวารวดีศรีอยุธยา” (พงษาวดารภาค ๖๖ เรื่องจุลยุทธการวงศ์ ความเรียง ตอนต้น)

หลังจากที่พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์แล้ว ๓ ปี พงศาวดารได้

“ศักราช ๗๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. - ๑๘๗๐) วันพฤหัสบดี
 ขึ้นค่ำ ๑ เพลาเช้า ๒ นาฬิกา ๕ บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่าที่คำ
 หักถนนให้สถาปนาพระวิหารและพระมหาธาตุเป็นพระอาราม แล้ว

ให้นามชื่อวัดพุทไธศวรรย์” (ฉบับพระราชหัตถเลขา)

“.....และพระองค์ (อยู่ทาง) สร้างวัดพุทไธศวรรย์ และวัดป่าแก้ว” (จดหมายเหตุการวงศ์ ความเรียงตอนต้น)

ฉะนึ่งเป็นทแนชิตว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ โปรดให้สร้างวัดพุทไธศวรรย์ ณ ตำบลเวียงเหล็ก อันเป็นที่ของพระโรงที่ประทับก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา

สิ่งสำคัญของวัด

โดยทวคณเกอบจะพูดได้ว่าเป็นวัดเดียวที่มีได้ถูกข้าศึกทำลายเมื่อคราวเสียกรุงศรีครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ฉะนึ่งยังคงมีสิ่งที่เป็นโบราณวัตถุสถานปรากฏอยู่ เพื่อเป็นพยานถึงความรุ่งเรืองในสมัยอยุธยาเป็นราชธานี และเป็นสถานที่น้าชมและศึกษาโบราณคดี และประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดีแห่งหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังก่อสร้างที่จะขอกล่าวอย่างย่อๆ ดังต่อไปนี้

๑. หมู่กุฏิ เดากันว่าแต่เดิมเป็นกุฏิหลังเล็ก ๆ ตั้งเป็นหมู่มู่ ๆ ละ ๕ หรือ ๕ หลัง ทำด้วยไม้ยาวประมาณ ๒ วา กว้างประมาณ ๑ วา แต่ได้รื้อเสียแล้ว ปัจจุบันจึงเป็นเหมือนกุฏิพระของวัดทั่วๆ ไป และเป็นรูปใหม่
๒. ศาลาพัทธาโฆษาจารย์ เป็นตึกสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นที่ประทับของพระพุทโฆษาจารย์ พระราชาคณะ ซึ่งปรากฏพระนามตามพง

คำวดารในแผ่นดินสมเด็จพระนพรัตน์ และแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ ที่
ผนังภายในคันทน์ภาพเขียนฝีมือช่างอยุธยาตอนปลายเขียนเป็นเรื่องราวชาติ
ชาติกกบเรื่องสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ไปนมัสการพระพุทธบาทที่ถ้ำกา
๗
๘ เป็นภาพทิวทัศน์และคึกขามาก เด็ดคายแต่ทลนเด่นไปเสียมากแล้วเท่านั้น
ได้ทราบว่างามคิดปรากฏได้ให้นายเพอ ทองอยู่ มาคัดลอกไปแล้ว

๓. คำดาการเปรียญเป็นของใหม่ ได้ทราบจากคนเก่าว่า เดิมคำดา
การเปรียญมีรูปทรงเหมือนคำดาการเปรียญวัดดินท่า (เชิงท่า) พระสมุห
วอนเจ้าอาวาสองค์หนึ่งได้รื้อและโยให้แตกลงจาก ๕ ห้อง เป็นคำดา ๔ ห้อง
๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ แต่ขณะนั้นทางวัดกำลังสร้างขึ้นใหม่ยังไม่
แล้วเสร็จ

๔. พระอุโบสถ เป็นรูปพระอุโบสถโบราณ ได้สอบถามจากคน
อายุมากที่พอเชื่อถือได้ว่าเป็นรูปทรงของโบสถ์โบราณ ไม่มีเปลี่ยนแปลง
ไปจากเดิมมากนัก เดิมฝาผนังไม่มีหน้าต่างให้แสงสว่างเข้า แสงสว่างคงเข้า
ทางประตูเท่านั้น ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปใหญ่รวม ๘ องค์ เป็นพระ
พุทธรูปสมัยอยุธยา ปางมารวิชัย มีซุ้มม้านั่งเล็กน้อย สำหรับผนังโบสถ์ได้
เคยรื้อออกทั้งหมดครึ่งหนึ่งสมัยพระครูเทศกรรมวินัย (ชม) เป็นเจ้าอาวาส
๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ แล้วเจาะช่องให้แสงสว่างเข้าทางผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน ๆ ละ ๔ ช่อง ดังที่
ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนพัทธสีมาเป็นพัทธสีมาคู่ ซึ่งแสดงว่าเคยเป็น
พระอารามหลวง มาแต่ก่อน หันหน้าไปทางตะวันตกเพราะพระปรางค์อยู่

ด้านหลัง ๓๓

ในเรื่องกฎ ศาสนา และพระอุโบสถณ์สมัยกรุงศรีอยุธยาจะสร้างใน
รูปลักษณะอย่างไรนั้น ใคร่ขอนำข้อเขียนของหมอบลัมเพอร์ ซึ่งเป็นหมอ
ประจำคณะทูตเนเชอร์แลนด์ ซึ่งเข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระ
เพทราชา มาเสนอเพื่อเป็นแนวพิจารณาดังนี้

“ฉันจะเล่าถึงโบสถ์และโรงเรียนในกรุงนี้ ซึ่งมีมากมายยิ่งนัก คำ
ที่ประเทศนั้นสมมติพราหมณ์ตั้งตามยิ่งนัก ในกรุงนี้มีโบสถ์วิหารอยู่ทั่วทุก
แห่งมีบริเวณพอสมกับถนนและเต็มไปด้วยสถูปเจดีย์ขนาดต่างๆ ความ
ใหญ่โตไม่เท่าโบสถ์ของเรา แต่ความงามภายนอกนั้นยิ่งกว่ามากนัก เพราะ
มีช่อ軒หลังคางอนซ้อนซับซ้อนกันเป็นอันมาก ด้านหน้าวัดของมีบรรไดลาด
มีเสาค้ำเสาด้านใน และเครื่องประดับประดาอื่นๆ อีก ภายในโบสถ์ประดับ
ด้วยปฏิมาต่างๆ ใหญ่เท่าตัวคนจริง ๆ ก็มี ใหญ่กว่าก็มี ถัดจากโบสถ์ไปก็
เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ทางด้านหนึ่งเป็นห้องโถงสำหรับพระ
ธรรมเทศนา เรียกว่าพระกู่ (Prahkdi) ซึ่งตามธรรมเนียมเป็นโรงไม้กระดาน
ใหญ่คล้ายโบสถ์มาก ชายคาบิตของมีบรรไดขึ้น ๒-๓ ชั้น มีฝาไม้ระแนง
แทนหน้าต่างเป็นช่องลม”

๕. พระปรางค์หรือพระมหาธาตุ เป็นพระปรางค์องค์แรกที่สร้าง
ในกรุงศรีอยุธยาสูงประมาณ ๑๘ วา ฐานและองค์ปรางค์ก่อด้วยอิฐล้วน ผิด

กับพระปรางค์อื่น ๆ ซึ่งสร้างขึ้นในกรุงศรีอยุธยา ยุคต้น เช่นพระปรางค์วัด
มหาธาตุ^{๑๑} พระปรางค์วัดพระราม^{๑๒} และพระปรางค์วัดราชบูรณะ^{๑๓} ซึ่ง
ปรากฏฐานพระปรางค์ทำด้วยศิลาแดง

สิ่งน่าชมและศึกษาภายในบริเวณพระปรางค์

๓. ภายในमुखเด็จ ด้านตะวันออก มีมณฑป (เจดีย์แก้ว) อยู่ภายใน
ในรูปร่างสวยงาม นอกจากนั้นมียะรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ทางด้านซ้าย
มือ บนเพดานพระปรางค์มีลวดลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ทำเป็นรูปดอก
จันทร์ และทูนขึ้นมียะรอยพระเจ้านั่งทองทำเป็นเทวรูปอยู่ ต่อมาในรัชกาลที่ ๓
เมื่อพระเจ้าตากยาเชษฐาธิราชแห่งเทพรัตนกิตติ ซึ่งบัญชาการกรมพระศขบาล
ได้ตั้งออกไปซ่อมเพนียดที่พระนครศรีอยุธยาพบเข้า จึงบอกกรมทูตมา จึง
โปรดให้เชิญรูปพระเจ้านั่งทองไปประดิษฐานไว้ในหอเทพนิตร ปรากฏ
ความในพงศาวดารว่า “จุลจักราช ๓๓๕๕ ให้เชิญรูปพระเทพนิตร
คือสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์สร้างกรุงเก่ามาแปลงเป็น
พระพุทธรูปหุ้มเงิน บิดทอง แล้วประดิษฐานไว้ในวิหารนั้น ให้นามว่าหอพระเทพ
นิตร ..” ส่วนพระรูปพระเจ้านั่งทองที่มียะอยู่ทางด้านเหนือขององค์ปรางค์นั้น
ได้สร้างขึ้นไว้ใหม่แทนของเดิม ทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องยืน เห็นพระ
พุทธรูปมีรูปปั้น ซึ่งเรียกกันว่าพระราชมารดาของพระเจ้านั่งทอง

๒. ทางทิศเหนือและใต้ขององค์ปรางค์ มณฑลป ระดิษฐาน พระพุทธรูปสมัยกรุงศรีอยุธยา มณฑลปะ ๓ องค์ หน้าตักกว้าง ๕ เมตร สูง จากฐานถึงพระเมาฬี ๕ เมตร ๗๐ ซม.

๓. ด้านหลังองค์ปรางค์ มีพระพุทธรูปป่าเตไถยก

๔. วิหารคด มีพระระเบียงสมัยอยุธยา ประดิษฐานไว้เป็นแถว รวม ๓๘ องค์ ยังสมบูรณ์อยู่เป็นจำนวนมาก บางองค์มีฐานทำเป็นลายรดน้ำ ที่ผนังมีภาพเขียนเป็นลายดอกไม้ ที่ปูนปั้นรูปพระฤๅษณ์จ้ง แต่ลบเลือนไปหมดแล้ว

นอกจากที่กล่าวแล้ว ภายในรอบในกำแพงแก้วยังมีสิ่งน่าสนใจและศึกษาค้นคว้าอีก เช่นวิหารพระพุทธไสยาสน์ วิหารสี่ทิศ วิหารทรงเครื่อง พระเจดีย์หายอด เป็นต้น

สิ่งสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ น่าจะเป็นสิ่งที่สร้างมาแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองบ้างและสมัยหลัง ๆ ต่อมาบ้าง อาทิเช่นพระปรางค์สมัยพระเจ้าอู่ทอง เจดีย์ทรงเครื่องต่าง ๆ คงเป็นสมัยพระเจ้าบรมโกศ และเจดีย์ประเภทย่อเหลี่ยมต่าง ๆ คงจะเป็นสมัยพระเจ้าปราสาททอง ถึงพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และเจดีย์แบบไทย (สุโขทัย) คงเป็นสมัยหลังพระรามาธิบดีที่ ๒ ฉะนั้นวัดนี้จึงมีความสำคัญในข้อที่เป็นแหล่งศึกษาทางโบราณคดีได้วัดหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาดังกล่าวแล้ว

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์เท่าที่ค้นพบ

นอกจากวัดนั้นจะมีกำแพงไว้ในพงศาวดารว่าพระเจ้าอยู่ทองทรงโปรดให้สร้างขึ้นแล้ว วัดนี้ยังมีเรื่องเกี่ยวพันกับพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอีกเท่าที่ค้นพบในระยะเวลาอันสั้นคือ

๑. “....ครั้นเมื่อมีมะโรง โทศกนิษฐ์ ครั้นน้อยพระราชบุตร (พระเพทราชา) พระชนม์ครบ ๓๓ พรรษา จึงเจ้ากรมหลวงโยธาเทพพระราชมารดานักให้กระทำการหมั้นกับพิชิตกษัตริย์พระราชบุตร ครั้นได้กษัตริย์แล้วจึงให้ไปทรงผนวช อยู่ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์ ราชาคณะ.....”

๒. กรมหลวงโยธาเทพ อัครมเหสีฝ่ายขวาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศซึ่งประทับอยู่ ณ ตำหนักริมวัดพุทไธศวรรย์ คับคั่งด้วยพระชนม์ โปรดให้ทำพระเมรุมาศขนาดเล็กน้อย ณ วัดพุทไธศวรรย์นั้น แล้วเชิญพระโกศขึ้นพระยานานมาศเข้ามาเข้าพระเมรุ พระราชทานพระสงฆ์สดับปกรณ์ และมิ่งนามทรงสดับวัน แล้วเสด็จไปพระราชทานเพลิงตามโบราณราชประเพณีสืบ ๆ กันมา

๓. เป็นที่ประทับของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ปรากฏในพงศาวดารว่า “....ในเพลาเย็นวันนั้นพระราชาคณะ ๕ รูป คือพระธรรมโคตมวัดธรรมิกราชหนึ่ง.....พระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธศวรรย์ หนึ่ง ...ให้ไปว่ากล่าวเจ้าโสมเจ้าสามกรม.....”

๕ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดผ้าพระกฐิน ที่วัดพุทไธศวรรย์ ณ วันเดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า มีเกาะ ดับคึก ปรากฏตามพงศาวดารภาค ๖๙ หน้า ๖๘

เจ้าอาวาสเท่าที่ค้นพบและสอบถาม

จากพงษาวดารทราบแต่เพียงว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระพุทไธษาจารย์เป็นเจ้าอาวาส หลังจากเสียกรุงฯ แล้ว เข้าใจว่าวัดนี้ได้เลื่อนจากพระอารามหลวงมาเป็นพระอารามราษฎร์ไป เจ้าอาวาสจึงไม่มีบันทึกไว้เป็นหลักฐานประกอบเป็นประวัติของวัด เท่าที่สอบถามจากคนอายุสูงแล้วคงได้ความว่า วัดนี้เจ้าอาวาสมาตามลำดับดังนี้

๑. อาจารย์พัก เดิมอยู่วัดธรรมิกราช แล้วย้ายมาประจำพรรษาที่วัดนี้ ได้เลื่อนเป็นพระครูในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้กว้างขวางมีผู้นับถือมาก ได้บอกบุญเรียไรสร้างกำแพงแก้วด้านหน้าที่ปรากฏให้เห็นอยู่ และได้ซ่อมพระปรางค์ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓

๒. พระอาจารย์อิน ได้รื้อย้ายสร้างหอรบซันใหม่ เดิมอยู่ในกำแพงแก้ว

๓. พระสมุห์วอน

๔. อาจารย์ซ่ม ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูพิเศษธรรมวินัย ได้บูรณะผนังพระอุโบสถใหม่ตามรูปเดิม

๕. พระอาจารย์คง

๖. อาจารย์ยอด ได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูสาธุกิจโกศล

๗. พระภิกษุหอด เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน เป็นพระภิกษุที่หนุ่ม แต่ปรากฏว่าได้เป็นผู้เข้าใจได้ในการบวชและเสนาสนะ และดำเนินกิจเป็นอย่างดี เป็นที่เลื่อมใสของทวยกทวยิกา ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลตำบลดม

คำอธิบายประกอบเรื่อง

๑. ปัจจุบันมีฐานะเป็นพระอารามราษฎร์ ได้ทราบว่าเป็นพระอารามราษฎร์มาแต่รัชกาลที่ ๕ แต่ยังไม่พบหลักฐาน ได้จากคำบอกเล่า

๒. ตำบลดม ไม่ทราบว่าทำไมชื่ออย่างนี้ ทราบแต่เพียงว่าดำนานบริเวณนี้ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นที่จอดเรือค้าขาย (ตำบอ) คงจะขนถ่ายสินค้าจากเรือจนหมดขนาดดมเรือกระมัง

๓. วัดตำหนัก (ร้าง) ยังคงมีรูปรอยอยู่ เข้าใจว่าเป็นตำหนักซึ่งกรมหมื่นโยชาติพ. กรมหมื่นโยชาเทพ ไปพำนักอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๔. คลองวัดพุทไธศวรรย์ อยู่ทางทิศตะวันตกของวัด ยังมีรูปรอย

อยู่ และเป็นคดองเขาไปถึงคำหนักวัดคำหนักร้าง

๕. นิทานโบราณคดี เรื่องเมืองอุทอง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์

๖. พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพงษาวดารหน้า ๖ และพงษาวดารภาค ๖๖ เรื่องจุลยุทธการวงศ์ ความเรียงตอนต้น หน้า ๘๒

๗. พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ บทละครเรื่องพระร่วง

๘. พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างทรงที่ถวายเพลิงศพเจ้าแก้วเจ้าไท ซึ่งออกอหิวาตกโรค คือวัดใหญ่ไชยมงคล หรือจะเป็นวัดแก้วฟ้า ในคดอง ปทาจามก็อาจเป็นได้ซึ่งต้องค้นคว้าหลักฐานต่อไป

๙. จากหนังสือทัศนศาสตร์ไทย ของนายตรี อมาตยกุล

๑๐. เห็นจะเพี้ยนจากการะพระประธานในพระอุโบสถ ครั้ง เดียว ก็ถึงองค์พระมหาธาตุในพระปรางค์ด้วย

๑๑. พระบรมราชาธิราชที่ ๑ กับพระมหาเถรธรรมกัญญาณ เป็นผู้สร้าง แล้วพระราเมศวร ทรงปฏิสังขรณ์ต่ออีก

๑๒. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถปฏิสังขรณ์

๑๓. เจ้าสามพระยา (พระบรมราชาธิราชที่ ๒) ทรงสร้างในที่ถวายเพลิงพระศพเจ้าอ้ายและเจ้ายี่พระยา

๑๔. จากทัศนศาสตร์ไทย ของนายตรี อมาตยกุล

๓๕. เจ้าตำกรมได้แก่ กรมหมื่นเสด็จกัณฑ์ กรมหมื่นสุนทรเทพ
และกรมหมื่นจิตสุนทร

๓๖. ตำราอนุกรมไทย และสมเด็จพระบรมราชินีนาถว่า
เป็นวัดกอนกรุงศรีอยุธยา ได้พบพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น
อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ



ประวัติวัดนครหลวง

อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

รวบรวมและเรียบเรียงโดย

นายเทพ สุวรรณ์ วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่ตั้งและฐานะของวัด

วัดนครหลวงเป็นวัดที่ตั้งอยู่บนริมฝั่งด้านตะวันตก ของอำเภอนครหลวง
ตั้ง ปัจจุบันอยู่ในตำบลนครหลวง อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ห่างจากตัวเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณ ๘๓๖ เดิม เป็นวัดราษฎร์
มีวัดรายล้อมอยู่ใกล้เคียงกันถึง ๓ วัด คือ ด้านหน้าวัดบนฝั่งตรงข้าม มีวัด
(วัดหน้าพระราชวัง) บนฝั่งเดียวกันด้านหนึ่งเป็นวัดใหม่ (วัดใหม่ประชุม
พล) อีกด้านหนึ่งเป็นวัดเทพจันทร์ จากการที่ราษฎรจะต้องบำรุงวัดที่อยู่ใกล้ๆ
กันถึง ๔ วัดเช่นนี้สภาพของวัดจึงไม่ดีเจริญมากนัก ด้วยประการหนึ่งสำหรับวัด
นี้ก็มีพระสงฆ์ปกครองและพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่เป็น
เครื่องจูงใจโน้มนำให้ราษฎรได้มานมัสการและชมเพื่อที่ศึกษาดูว่าวัดอีก ๓ วัด

ซึ่งอยู่ใกล้เคียง ถึงกระนั้นก็ยังไม่สู้จะเจริญก้าวหน้าได้มากนัก ทั้งนี้
พิจารณาได้จากเสนาสนะและอุปจารของวัดในปัจจุบัน และจากสถิติจำนวน
พระภิกษุจำพรรษากว่า ๕ ปี ดังต่อไปนี้ คือ

ปี พ.ศ. ๒๔๘๕	มีภิกษุประจำพรรษา	๘	รูป	ตามเพชร -	องค์
ปี พ.ศ. ๒๔๘๖	,, ,, ,,	๖	,,	,,	— ,,
ปี พ.ศ. ๒๔๘๗	,, ,, ,,	๖	,,	,,	๓ ,,
ปี พ.ศ. ๒๔๘๘	,, ,, ,,	๘	,,	,,	— ,,
ปี พ.ศ. ๒๔๘๙	,, ,, ,,	๗	,,	,,	๓ องค์

วัดนาคเตมเป็นวัดซึ่งเป็นที่พำนักของเจ้าคณะอำเภอ แต่ปัจจุบัน
เจ้าคณะอำเภอหาได้พำนักที่วัดนี้ไม่ ท่านพำนักอยู่ที่วัดปริตราราม ตำบลแม่ตา
มั่งมณคักัด เป็นพระครุฑวิหการคุณ (โต) สำหรับชื่อของวัดคงมีชื่อตามตั้ง
สำคัญที่ปรากฏมาในวัดแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือตำแหน่งพระนคร
หลวงซึ่งพระเจ้าปราสาททองทรงให้ย้ายแบบมาจากพระนครหลวง กรุงกัม
พูชาเมื่อจุลศักราช ๘๘๓ (พ.ศ. ๑๓๗๔)

ประวัติการสร้างวัด

จากการสืบสวนและค้นคว้ายังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดลงไป ว่าวัดนาค
เตมนี้ขึ้นมาแต่เมื่อใดและใครเป็นผู้สร้างขึ้นเป็นวัดเป็นครั้งแรก คงทราบจาก

ชาวบ้านที่มณฑลฐานอยู่ใกล้ ๆ อดทนว่า เดิมทวดตนมีเพียงศาลาหรือกุฏิ ๑ หรือ ๒ หลังอยู่ใกล้กับตัวปราสาทนครหลวงในปัจจุบัน และมีพระพำนักอยู่เป็นท่านของเจ้าผู้รักษาดินแดนปราสาทนครหลวง นต่อมาปรากฏจากจารึกซึ่งมียุทธคานหน้าวิหารพระจันทร์รอยว่า เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ พระครูวิหารกิจจานการ(ปลัด)แต่เมื่อยังเป็นพระปลัดฐานาของพระพมหาราย(มา) วัดจักรวรรดิราชาวาส พร้อมด้วยสัปบุรุษทายาททายิกา เริ่มปฏิสังขรณ์พระนครหลวงและเสนาสนะสิ่งต่างปวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ช่วยอุปถัมภ์ตลอดจนเจ้านายบางพระองค์บางท่านได้บริจาคช่วยอุปถัมภ์โดยเฉพาะพระเจ้าลูกยาเธอได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างศาลาท่าน้ำขึ้นหลังละพระองค์ อาทิเช่นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรินทร์ฤทธิ ทรงบริจาคสร้างศาลาท่าน้ำ ๓ หลังเมื่อปี ร.ศ. ๑๒๕ เป็นต้น รวมศาลาท่าน้ำ ๖ หลังด้วยกัน ยังปรากฏอยู่ จนปัจจุบันนี้ได้ซ่อมแซมใหม่เสียแล้ว แต่ยังคงคงอยู่ ณ ที่เดิมตนเอง การบูรณะนี้ได้กระทำมาตลอดรัชกาลที่ ๕ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๖ พระพุทธศักราช ๒๔๔๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรแก่พระปลัดปลัด เป็นพระครูวิหารกิจจานการ และได้ปฏิสังขรณ์ต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ การปฏิสังขรณ์ใน ๒ รัชกาลนี้ ต้นทรัพย์ไปประมาณ ๑๘๔,๐๐๐ บาทเศษต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ ก็ได้ปฏิสังขรณ์ เสนาสนะเรื่อยมาเช่นเดียวกัน

ในเรื่องประวัติการสร้างวัดนี้จากการสืบสวนและสอบถามจากหนังสือ

ด้อยต่าง ๆ แล้วยุทธยาเชลยถือได้ว่า วัดคงไม่ใช่วัดที่สร้างมาแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแน่ ถ้าจะอนุมานให้เป็นคงเป็นแต่เพียงส่วนหนึ่งของวัดเทพจันทร์เท่านั้นได้ แต่คงไม่ใช่เป็นวัดหนึ่งต่างหากอย่างเช่นทุกวัดหนึ่ง โดยหลักฐานประกอบการศึกษาดังต่อไปนี้

(๓) ตามพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไม่ได้กล่าวถึงไว้เลยว่าเป็นวัด คงปรากฏว่าเป็นตำแหน่งที่ประทับร้อนเมื่อคราวเสด็จไปมัสการพระพุทธบาทสระบุรีเท่านั้นมาปรากฏชัดว่าเป็นตำแหน่งเมื่อสมัยพระเจ้าปราสาททองโปรดให้ช่างไปถ่ายแบบจากพระนครหลวงแห่งกับพษประเทศมาสร้างขึ้นไว้แต่ปี จุลศักราช ๙๙๓ (พ.ศ. ๒๓๗๔) เพื่อเป็นที่ประทับร้อนค้ำบดรมวัดเทพจันทร์ และในแผ่นดินต่อมาคงกล่าวถึงการเสด็จไปมัสการพระพุทธบาทแล้วทรงหยุดประทับร้อนที่ตำแหน่งนครหลวงเช่นเดียวกัน ว่าโดยที่ตำแหน่งก็อยู่ไม่ไกลจากวัดเทพจันทร์มากนัก เป็นแต่เพียงมีคลองซึ่งเรียกกันว่า "คลองวัดเทพจันทร์" คั่นอยู่เท่านั้น จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของวัดเทพจันทร์ ในภาคต่อมาก็คงเป็นได้ ซึ่งมีหลักฐานประกอบดังจะได้พิจารณาต่อไป

(๔) ปรากฏจากแผ่นหินจารึก ซึ่งได้จากวัดเทพจันทร์รักษาไว้ที่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแผ่นหนึ่งเป็นหินจารึกในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นจารึกนั้นข้อความโดยย่อว่า เมื่อปี ขาด ฉศก จุลศักราช ๑๐๖๖ (พ.ศ. ๒๒๗๗) วันอังคารเดือน ๘ พระอริการจันบุญญาวัดจกกรม เจ้าพระอริการกรมหลวงราชานุวัด มหาเพชร เจ้าอริการวัดเทพจันทร์

ท่านทายกและสงฆ์ทั้งหลายได้เริ่มปฏิสังขรณ์พระวิหารและพระปฏิมากรในพระ
 วิหารรวมสามสิบสามวันบริบูรณ์เมื่อเดือนนี้ แรม ๓๐ ค่ำ จุลศักราช ๓๐๘๘ ปี
 มะแมอัฐศก (พ.ศ. ๒๒๗๘) ดั้นเงิน ๓๕ ชั่ง ๗ ตำลึง ๓ บาท ๒ ดั๋ง และกล่าว
 เป็นทำนองแข่งผู้ทำลายพระวิหารและพระปฏิมากรไว้ด้วยกันว่า “....ถ้าผู้ใด
 แดทำอันตรายแก่พระพุทธรูปก็ดี ทั้งพระวิหารก็ดี จะไปลือบายทุกขเสีย
 เปลา ถ้าบุคคลใดมีฟัง แดชุดพระพุทธรูปของพระวิหารก็ดี ให้ตกนรกพิ
 ษายาทันพระพุทธรูปเจ้าพระธรรมเจ้าพระสงฆ์เจ้าเลย--” ที่ล้าคณียอันควรพิจารณา
 เกยวแก่เรื่องประวัติดนนครหลวงก็ออกตอนท้าย ได้กล่าวถึงมณฑลพระพุท
 ธรูปเป็นความ กระทั่งกระแท่น หินกระเทาะไปเสีย ๓๓ ซม. ดังนี้ “...ผลซึ่ง
 มรฎูปพระพุทธรูปบาทเจ้านนอาตมา.....” พิจารณาแล้วจึงน่าจะหมายถึง
 พระพุทธรูปบาทน้อย ซึ่งประดิษฐานอยู่ในตำหนักพระนครหลวงนั่นเอง

อนึ่ง เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หว ได้เสด็จประพาศมณฑลอยุธยา พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ระยะทาง
 เสด็จพระดำเนินถึงตำหนักพระนครหลวงก็มีได้กล่าวไว้ให้ชัดแจ้งว่าเป็นวัดเด
 ียงกล่าวถึงแต่เพียงวัดเทพจันทร์ เท่านั้นและพระองค์พระราชนิพนธ์เป็นทำนอง
 คาดคะเนไว้ตอนหนึ่งว่า “...ขรยว่าพระนครหลวงนี้จะสร้างเป็นวัดตามอย่างเดิม
 ในเมืองเขมร พอให้เป็นทนต์การชนอีกแห่งหนึ่ง--” และข้อความอีกตอน
 หนึ่งว่า “...แต่พระนครหลวงนี้ ตามคำพูดทพุดกันนอก ๆ แดที่ตาเห็นใน
 เวลาที่สร้างแล้วนั้น เห็นว่าการก่อกำเนินไม่แล้วเสร็จเลย... จนบรรไดได้

กอบ้าง ไม่ได้กอบ้าง เป็นแค่ชกอิฐไว้ ตัวปรางค์กลางนั้นเห็นจะยังไม่ได้ก่อ
ขึ้นไปบนแน่ --- ”

จากข้อพิจารณาซึ่งได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้น จึงพออนุมานได้ว่าวัด
นครหลวงเป็นวัดที่ได้ออกตั้งขึ้นใหม่ในราวรัชกาลที่ ๕ และได้ปฏิสังขรณ์ให้เป็น
หลักฐานมั่นคง จนเข้าทำเนียบเป็นวัดจริงจึงในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระครู
วิหารกิจจานุการ (ปลัดม) มาเริ่มปฏิสังขรณ์ขึ้นก่อน

เสนาสนะ และ สิ่งสำคัญประจำวัด

วัดนั้นนอกจากจะมีพระอุโบสถกุฏิ ศาลาการเปรียญ เช่นวัดทั่วไป
แล้ว ยังมีสิ่งสำคัญที่สุดซึ่งเป็นเครื่องเชิดชูวัดและเป็นเครื่องหมายนำจิตใจให้ประ
ชาชนมานมัสการและชมเพื่อศึกษาค้นคว้าอยู่อีก ๓ สิ่งคือ

๑. ปราสาทนครหลวง ทำเป็นรูปปราสาทดังกล่าวแล้ว ว่าพระเจ้า
ปราสาททอง ทรงโปรดให้ช่างไปถ้ายแบบมาจากพระนครหลวงพงสาวดารได้
บันทึกไว้มีความว่า “...ให้ช่างกระทำเป็นพระราชนิเวศน์ประทับนอน...สำหรับ
เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท จึงเอนามเดิมซึ่งถ้ายมาให้ชื่อ ว่าพระนคร
หลวงและในปรางค์พระนครหลวงนั้นสถาปนาวัดพระศรีรัตนเพชญ์เสด็จ” ถ้า
หรับในข้อที่กล่าวอ้างเพื่อเป็นทิวทัศน์ประจักษ์ประจักษ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระนามไว้ดังนี้

“...ดูเหมือนจะกำหนดให้เป็นทิวทัศน์ประจักษ์ประจักษ์ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว

ก็ไม่เห็นว่าจะเป็นที่ประทับ ด้วยไม่มีข้างหน้าข้างใน พระระเบียงทองคำชั้น
 ผนังข้างนอกก็ก่อคันทันไม้หนาตามมีแท่นยกพื้นกว้างประมาณศอกเศษ สูงสัก
 ๒ ศอกตลอดไปรอบพระระเบียง ทำนองเหมือนจะตั้งพระพุทธรูปตามปรา
 สาทมุม ๆ ก็มีพระพุทธรูปนาคางอยู่เป็นสำคัญ เห็นว่าเป็นของมีค่าราชวร
 กิตติ์วาง ด้วยพระหนักเป็นองค์ใหญ่ หน้าตักอยู่ใน ๓ ศอกเศษ หนึ่ง
 กิ่งทั้นเป็นที่ตั้งแดดดูได้โดยรอบเป็นที่สบายจริงอยู่ แต่เมื่อก่อนพระระ
 เบียงฝาผนังไม่มีช่องหน้าต่างคันเดียวทั้งสามชั้นแต่ก็ไม่สามารถจะแดดเห็นอะไร
 ได้ เห็นจะมีผู้สวดมนต์ “จา ชัยพระราชาธิราชย์ไฉน จึงไม่น่าจะเป็นที่
 ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในคราวประทับร้อนแน่ สำหรับปราสาท หรือ
 จะเรียกว่าคันทันที่ประทับแท้ ๆ นั้น เห็นจะสร้างขึ้นในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช เพราะปรากฏว่า ทรงปฏิสังขรณ์พระตำหนักนครหลวง
 มีความตอน ๑ ในพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๕ ว่า “ที่ประทับนั้นอยู่ริม
 ริมปราสาทอยู่บนที่เนินดินสูง พระพิทักษ์เทพธานี (ด้วง ณ บ่อมเพชร
 ปลัดกรงเก่า) ว่าแต่ก่อนยังมีผนังอยู่ ราชวรพงษ์ริอูไปทำวัดเสียไม่ช้า
 นัก ได้ให้กรมพระศรีไปตรวจดูเห็นเป็นอิฐกองใหญ่ จะตั้งเกิดว่าอย่างไร
 เป็นแน่ไม่ได้ แต่ประมาณได้ว่าทั้น ยาวขวางแม่น้ำขึ้นไปประมาณเดิน
 หนึ่ง กว้าง ๑๕ วา แต่ทักกว้างนั้นเห็นจะเกินไป บางทีจะเป็นด้วยอิฐพัง
 กระจายออกไปมาก หรือจะเป็นมุขชั้นสองข้างก็ไม่ได้ แต่เห็นจะเป็นข้าง
 หน้าข้างในอยู่ในตัว.....” คำหนักนกรมศิลปากรได้ตรวจต่อมาสันนิษฐานว่า
 จะเป็นคันทันยาวอย่าง เช่นพระที่นั่งจันทรพิศาลที่เมืองสพบุรี

ในเรื่องปราสาทซึ่งพระเจ้าปราสาททองได้ถ่ายแบบมาจากพระนคร
หลวงนมพระราชินพนธ์ไว้อีกคนหนึ่ง กล่าวถึงลักษณะของปราสาทว่าดังนี้

“... ได้ให้กาพย์ (พระเจ้าน้อยยาเขมพระองค์เจ้ากาพย์กนก-
รัตน์ เป็นราชของศรีชัย) ตรวจวัดทำแปลนมาศ การททำนั้นเขาอย่างพระนคร
หลวงเมืองเขมร เป็นพระระเบียงสามชั้น ยกขึ้นไปเป็นลำดับชั้นละ ๘ ศอก
ชั้นล่าง ยาวตามเหนือแฉ ได้ ๓ เส้น กว้างตามตะวันตกแฉ ตะวันออก
เส้น ๓๘ วา คิดแต่ตัวพระเบียงไม่ได้คิดทั้งมุมปราสาททิศซึ่งยื่นออกไป มุม
ด้านเหนือทั้งต้องมีปราสาทมุมละหลัง ย่านกลางเหนือตะวันออกระหว่างตะวันตกมีปรา
สาทเหมือนกัน แต่ด้านใต้นั้น ชักฐานพนันต่างกว้างออกไปกว่าพนันด้าน
มีปราสาทด้านหน้า & ทั้งกลางเป็นซุ้มประตูมีบรรไดลงชั้นด้านละ ๒ บรรได
ทั้งด้าน ซีก ๒ ยาวตามเหนือแฉใต้ตะวันตกตะวันออกเส้น ๓๐ วา หลังเหลี่ยม
มีปราสาทมุม ๔ และปราสาทกลางย่าน ๔ เป็น ๘ แต่ด้านใต้นั้นชักพนันยื่นออกไป
มา ๒๓ วา ๒ ศอกมีพนันกำแพงแก้ว รอบมุม ยื่นเป็นไม้สิบสอง มีแท่นไม้
๑๒ ตั้ง จะเป็นอะไรก็ไม่ทราบ ตรงกลางยื่นออกไป เป็นไม้ ๑๒ ฝ่ายซ้ายจะเป็น
อะไรก็ไม่ทราบ ชักพนันกว้างเส้นหนึ่งสี่เหลี่ยมมีปราสาทมุม และปราสาท
กลางย่านเหมือนกันต่าง ในระหว่างปราสาทมุมปราสาทกลางย่านทั้งปวง
มีพระระเบียงชักถึงกัน ข้างนอกเป็นผนังก่ออิฐเป็นลูกมะหวด แต่เป็นผนัง
ตัน ข้างในมีเสาแปดเหลี่ยม ในระหว่างเสามีพนันก่อกันตลอดเสาคือเสาด้าน
เหนือไว้แต่ที่ช่องอิฐผนังที่ ปราสาทมุมชั้นล่างนั้นได้ก่อตลอดถึงยอดแล้ว ด้าน

ฐาน อย่างปรากฏเสมอ แต่อยู่ข้างจะผอมสักหน่อยหนึ่ง ยังไม่ได้ ถ้อ ปูน
ข้างในเป็นโครงไม้พระพุทธรูปตั้งอยู่ แต่ปรากฏทวดงายันทเหลือปรกคือนั้น
ไม่เห็นมี ทังลงไปข้างราบอยู่เพียงฐานบ้าง บางที่ก็ยังไม่ได้อธิษฐานมา บัน
ได้นั้นไม่ได้ก่อพน ฐานบนชักเอนถมดินเข้าไป ที่ตรงกลางเป็นราก ปรากฏ
กว้าง ๓๐ วาดีเหลี่ยม เห็นจะยังไม่ได้อธิษฐานด้วยใหญ่โตมากนัก . . .”

ในบัดนี้ฐานปรากฏทวดงายันทได้รับการบูรณะมาแต่สมัย พระ คร
ปฐม ทำเป็นรูปใบเสมาอยู่ตรงกลาง เป็น ที่ประดิษฐานพระบาทตั้งรอยซ้อนกัน
รอยใหญ่เป็นรอยตรงขอบ กว้าง ๔ ศอก คืบ ๗ นิ้ว ยาว ๓๓ ศอก ๖ นิ้ว
รอยที่ ๒ กว้าง ๓ ศอก คืบ ยาว ๗ ศอก ๓ นิ้ว รอบที่ ๓ กว้าง ๒ ศอก คืบ
๓ นิ้ว ยาว ๖ ศอก ๓ นิ้ว รอยที่ ๔ กว้าง ๒ ศอก คืบ ๖ นิ้ว ยาว ๓ ศอก คืบ
๖ นิ้ว พระพุทธรูป & รอยนลายแบบมาจาก พระ บาท เชียง ดาว แฉวงเมือง
เชียงใหม่ นอกจากมีพระบาทตั้งรอยแล้วยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบน
ถันใหญ่เป็นปางมารวิชัย อยู่ในวิหารหลัง ดังชั้นบนและพระเบียงชนก
เรียงเป็นแถว

๒. วิหารพระ จันทร ลอย

พระจันทรลอยเดิมอยู่ที่เนินดินข้างพระอุโบสถวัดเทพจันทร์ พระ
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องพระจันทรลอยไว้ตอน

หนึ่งมีความว่า “ — — ซึ่งมีเรื่องราวเล่าว่าพระจันทร์ลอยนำมาถึงหน้าวัด
คนลงไปดูเท่าใดก็ไม่ขึ้น พระสงฆ์ ซึ่งเป็นสมภารเป็นผู้มีวิชา เขาถวายสัตย์
ตามเดินลงไปดูขึ้นมาได้ เป็นแผ่นศิลาอยู่จนบัดนี้ แต่ในทันทีจะเป็นที่พระ
เจ้าแผ่นดินสร้าง พร้อมกันกับพระนครหลวง บนหลังโคกมีมณฑปกว้าง ๕
วา ดีเหลี่ยม มีประตูช่องเดียวแต่หนึ่ง รอบนอกกำแพงแก้วรอบข้าง
มณฑปอยู่หกก่อก ตัวแผ่นศิลาที่เป็นพระจันทร์นั้นเป็นศิลาแดง หยาบ ๆ
คล้ายศิลาราชบุรี รูปร่างเหมือนโมโรงดีไฟ กดมวัดผ่าศูนย์กลางได้ ๔ คอกับ
๒ นิ้ว หน้า ๖ นิ้ว พิงอยู่กับกองอิฐ ที่หน้าแผ่นศิลานั้นแกะกระเบื้องเป็นพระ
เจดีย์ ๒ องค์ พระพุทธรูป ๓ พระเจดีย์องค์หนึ่งคงเป็นรอยแกะอยู่ตามเดิม แต่พระ
พุทธรูป ๓ องค์กับพระเจดีย์องค์หนึ่งนั้นเห็นจะมีผู้เอาปูนช่วยปั้นพอกให้
เห็นเด่นออกมาว่าหน้าศิลา บิดทองทั้ง ๕ ไตนั้นลงมาเป็นดอยดักดาน
ในกลางดอยมีรูปต่าง ๆ ที่เห็นชัดเจนเป็นปลา ๒ ตัว เหมือนดังเครื่องหมาย
ในราศีมีน จะว่าเป็นลายพระพุทธรูปที่ไม่ได้ด้วยต่อดายนั่นลงมาข้างล่าง
เป็นศิลารอยดักเป็นดวงโค้ง เหมือนหนึ่งรอยคันพระบาท แต่ลายเหล่านี้
เต็มทั้งหน้าศิลามีอยู่บ้างเล็กน้อย ๆ เท่านั้น ”

ได้ทราบจากผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่า พระจันทร์ลอยได้เคยนำไปทอด
เกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่กรุงเทพฯ โดยกล่าวกันว่า เป็นของ
ศักดิ์สิทธิ์ จะใคร่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถาน แต่ผู้ชำนาญในเรื่องโบราณ
คดีได้พิจารณาเห็นว่า เป็นเพียงรูปโกถนจะทำเป็นพระธรรมจักรแต่ไม่สำเร็จ

คงทิวริมตลิ่ง เมื่อตลิ่งพังจึงไหลตามน้ำมา เพราะน้ำแตกอนเขี้ยวฉุดมาก
 และมาตรงที่หน้าวัดอาจจะมีคนมากได้ หรืออาจจะมาพวยริมตลิ่ง เมื่อ
 เห็นแปลกก็เก็บขึ้นมาดูก็ได้ ฉะนั้นจึงโปรดให้นำมาไว้ที่เดิม แต่ให้นำมาแทน
 ที่จะนำไปส่งถึงวัดเทพจันทร์ เห็นว่าหนักนักและทางไกลจึงนำมาทั้งไว้ ที่ วัด
 นครหลวง ต่อมาพระครูวิহারกิจจานุการ(ปลม) จึงได้คิดสร้าง เป็น พระ
 วิหารและนำเข้ามาเก็บรักษาไว้ครบเท่าทุกวันนี้

งานเทศกาลประจำปี

เนื่องจากวัดนามพระพุทธรูปหล่อประดิษฐาน อยู่ตาม ประ เณ
 วัดนธรรมไทย ซึ่งเคารพนับถือและยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนาเป็น คำ ดนา
 ประจำชาติมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นเมื่อถึงเทศกาลหน้าว่างจากการงาน จึงมี
 การไปนมัสการพระพุทธรูป อันเป็นโบราณประเพณีมาแต่ครั้งสมัยกรุงศรี
 อโยธยา ความซาบซึ้งในชนบทประเพณีอันดีดังยังฝังอยู่ในจิตใจของคนไทย
 ตลอดมาจนบัดนี้ แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีก็ปรากฏว่า มี รอย พระ
 พุทธรูป และได้มีการกันเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นวัดนามพระจันทร์ลอย ซึ่ง
 ราษฎรเชื่อกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มาแต่ก่อน จึงมีงานเทศกาล ร่วม กันไปกับ
 งานนมัสการพระพุทธรูปด้วย

ความสำคัญของสถานที่แห่งนี้ตามพงศาวดาร

เท่าที่ค้นพบในระยะเวลาอันน้อยนี้คงได้ความว่าหลังจากที่พระนางบุญ
ได้พบรอยพระพุทธรูปที่สระบัว เมื่อศักราช ๘๖๗ ปีมะเมียอัฐศก
(พ.ศ. ๒๓๔๘) ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ก็เป็นพระราชประเพณี
สืบต่อมาว่าพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยาทุกพระองค์ จะเสด็จไปนมัส
การพระพุทธรูปเล่มอมมาจนแต่กรุงเก่าถึงในปี ๒๓๓๐ แต่ในการเสด็จนั้นยัง
ไม่มีทางบกจะเสด็จไปได้สะดวกจึงเสด็จไปโดยทางชลมารคจาก ท่าน นวนหน้า
พระราชวัง โดยเรือพระที่นั่ง เรือคิง เรือกน เป็นเรือติดตามโดยเสด็จ และ
ใช้ฝีพาย พวกพลพายเรือคงจะเห็นเหนื่อยเมื่อยล้า ประกอบกับพระองค์
เองก็เช่นเดียวกัน จึงใช้สถานที่นี้เป็นที่ประทับร้อน อันเป็นที่ ๆ ห่างจาก
พระราชวัง ๓๘๖๖ เส้น ประทับพักร้อนอยู่จนบ่ายราว ๒ นาฬิกาจึงเคลื่อน
ขบวนเสด็จต่อไปจนถึงท่าเจ้าฉันท ระยะเวลา ๖๖๓ เส้น ประทับพักอยู่ราว ๒ เวลา
(เย็น) จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารค ประกอบด้วยกระบวนช้าง
ม้า และเกวียนเป็นขบวนใหญ่เป็นอย่างยิ่ง จนถึงพระพุทธรูปโดยทาง ถนน
ซึ่งเรียกกันว่า ‘ถนนฝรั่งต้องกตอง’ แล้วเสด็จเข้าประทับ ณ พระราช นิเวศน์
ธารเกษม รุ่งขึ้นจึงเสด็จพระราชดำเนินไป นมัสการ พระพุทธรูป ตาม
พระราชประเพณีแล้วจึงงานพิธีมหาดมโภชนา ๓ วัน สำหรับเรื่องการประทับ
ร้อนและกระบวนพยุหยาตราเสด็จพระพุทธรูปที่มีปรากฏในหนังสือดัตติกรรม

เนียมต่างๆ ภาคที่ ๓๙ ได้บรรยายไว้ละเอียดชัดเจนมาก จะคัดมาลง ณ ที่นี้
จะยาวมากเกินไป

นอกจาก ณ ที่นี้จะเป็นที่ประทับร้อนดังกล่าวมาแล้ว ได้พบ ว่า ใน
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระไตรภพนาทิตยวงศ์ซึ่งสมเด็จพระ
นารายณ์ ทรงนับถือว่าเป็นพระอนุชาธิราช แต่ บังอาจคบคิดกับพระองค์ทอง
และบริวารคิดการร้ายต่อพระองค์ตลอดมา ครั้นสุดท้ายจึงโปรดให้สำเร็จโทษ
พระไตรภพนาทิตยวงศ์และพระองค์ทองเสีย ณ บริเวณตำหนักนครหลวง

คำอธิบายประกอบเรื่อง

๑. จากพระราชพงศาวดาร พระราชหัตถเลขา และพระราชนิพนธ์
รัชกาลที่ ๕ เรื่องระยะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสมณฑลอยุธยา หน้า ๔
๒. วัดใหม่เข้าใจว่าสร้างขึ้นในทศวรรษที่ประชุมพลเมื่อเสด็จประทับร้อน
๓. เป็นตำแหน่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
๔. พระครูวิহারกิจจานุการ (ปลัด) บ้านเดิมอยู่บริเวณหน้าวัดนคร
หลวง กล่าวกันว่าเป็นพระหมอยาแผนโบราณมีคุณนับถือมาก เป็นคนดำรับ
ยาของร้านเจ้าคุณเปื้อน เดียวนเปื้อนชื่อเป็นจักรวรรดิโอสถ
๕. จากพระราชนิพนธ์ ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา เมื่อ
ปีชวด พ. ศ. ๒๔๒๓ หน้า ๕

๖. ขนาดพระพุทธรูป ๔ รอยน ได้จากพระราชนิพนธ์ระยะทาง
เด็จเจ้าพระยาอภัยภูธรฯ เมื่อ ๒๔๒๓ หน้า ๗

๗. จากพระราชนิพนธ์ เด็จเจ้าพระยาอภัยภูธรฯ พ.ศ. ๒๔๒๓
หน้า ๖

๘. ทำเจ้าต้นก เป็นพระราชนิเวศน์สร้างในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม
อยู่ ณ ตำบลท่าเจ้าต้นก อำเภอท่าเรือเหนือสถานีรถไฟชนไป

๙. ถนนฝรังต้องกลิ้ง เข้าใจว่าฝรังชาติฮอดันดาเป็นผู้สร้าง
กว้าง ๓๐ วาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม จากหนังสือเที่ยวตามทางรถไฟของ
สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

